

บทที่ 1

บทนำ

1. 1. ความสำคัญของปัญหา

แนวความคิดการอพยพคนออกจากพื้นที่อนุรักษ์มีมาโดยตลอดตั้งแต่เริ่มตั้งกรมป่าไม้จากคำแนะนำของ H. Slade ชาวอังกฤษที่รับราชการในกรมป่าไม้ประเทศพม่า ซึ่งได้ให้คำปรึกษาถึงความจำเป็นที่ต้องสงวนที่ป่าไว้เพื่อประโยชน์แก่รัฐไทยในการรวมศูนย์อำนาจการจัดการป่าไม้ไว้ทั้งหมด และป้องกันการลักลอบตัดไม้จากชาวบ้านที่อยู่ในป่า... การบัญญัติกฎหมายอุทยานแห่งชาติ กฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ รวมถึงมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยชั้นลุ่มน้ำ จึงมีแนวความคิดการประกาศพื้นที่ป่าแต่ละประเภทให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้รัฐมีอำนาจในการจัดการป่าไม้ได้อย่างเต็มที่และป้องกันไม่ให้ชาวบ้านที่กำลังบุกเบิกพื้นที่ป่าใหม่เป็นตัวการทำลายป่า โดยไม่ได้พิจารณาว่าสาเหตุของการทำลายป่ามีหลายปัจจัย ทั้งจากนโยบายของรัฐที่อนุญาตให้สัมปทานทำไม้มาตั้งแต่อดีต การสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเปิดประเทศให้มีการพัฒนาทางวัตถุ การสนับสนุนเกษตรกรบุกเบิกที่ดินทำกินเพื่อการทำเกษตรเพื่อส่งออก เช่น ข้าว ปอ มันสำปะหลัง ยาสูบ และการเปิดพื้นที่ป่าสำหรับการใช้ประโยชน์ของหน่วยราชการ เป็นต้น (ศยามล ไกรยูรวงศ์, 2537: 1-2)

ตลอดระยะเวลาที่มีการดำเนินนโยบายสงวนป่าตามแนวคิดที่ว่านี้ มีหมู่บ้านจำนวนมากต้องถูกอพยพออกจากพื้นที่ป่าที่ส่วนมากเป็นพื้นที่สูง พื้นที่รองรับการอพยพมักจะเป็นพื้นที่แห้งแล้ง ทุรกันดาร แหล่งน้ำห่างไกลจากชุมชน มีปัญหาเรื่องที่ดินซ้อนทับกับเจ้าของเดิม (ประยงค์ ดอกคำไย, 2537ข) และบางกรณีที่ดินนั้นก็ไม่สามารถใช้ทำการเกษตรได้เนื่องจากขาดความอุดมสมบูรณ์ บ้างไม่ได้รับค่าชดเชยตามที่ได้ตกลงไว้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ สำหรับผู้คนจำนวนหนึ่งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์และบางส่วนประสบปัญหาไร้สัญชาติอยู่แล้วนั้น ปัญหาเหล่านี้เมื่อมาผนวกกับการไม่ได้รับสิทธิความเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมายเนื่องจากไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนก็ยิ่งส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากมากยิ่งขึ้น เช่น ชาวอาข่าบ้านห้วยฮ่อม ตำบลปูลู่แก อำเภอพวน จังหวัดเชียงราย ต้องพบกับคำสัญญาที่ว่างเปล่าจากอุทยานฯ ภายหลังจากการอพยพ กล่าวคือรายการสัญญาว่าจะช่วยเหลือ เช่น ค่าเรือดอนบ้านเรือนหลังละ 5,000 บาท ซึ่งในความเป็นจริงชาวบ้านไม่ได้เลยแม้แต่บาท

เดียว ข้อสัญญาของค่าครองชีพ 30 บาท/คน/วันที่จะได้รับเป็นเวลาสองเดือน แต่ในความเป็นจริงทั้งหมู่บ้านได้ข่าวสารเพียง 10 กระสอบ สัญญาจะช่วยเหลือระบบประปาภูเขา แต่ความเป็นจริงชาวบ้านไม่ได้รับความช่วยเหลือใดๆ จากอุทยานฯ แต่กลับต้องไปขอการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน ในบางกรณี สัญญาที่ให้ไว้ได้รับการปฏิบัติแต่ไม่เท่าเทียมครอบคลุม อาทิ สัญญาที่ว่าจะให้ที่ดินทำกินรายละเอียดให้ไร่ แต่ชาวบ้านได้ไม่ครบทุกราย เป็นต้น การถูกบังคับให้ละทิ้งถิ่นฐานและอพยพไปตั้งบ้านเรือนใหม่โดยปราศจากความช่วยเหลือใดๆ ประกอบกับสถานะผู้ไร้สัญชาติทำให้สภาพความเป็นอยู่ไม่พอยังชีพ ชาวบ้านต้องรับจ้างแรงงานเพื่อซื้อข้าวสารมาประทังชีวิต มีหน้าซำยังถูกกดค่าแรงเพราะไม่มีอำนาจต่อรองสืบเนื่องจากการไร้สิทธิการเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมาย ซึ่งหากจะกล่าวไปแล้ว สิทธิการเป็นพลเมืองก็เป็นอีกคำสัญญาที่ถูกบิดเบือน นอกจากนี้ บ้านห้วยฮ่อมยังไม่ได้รับการยอมรับจากอำเภอว่าเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายอีกด้วย เนื่องจากการที่อุทยานฯ ไม่ได้วางแผนประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนดำเนินการอพยพ (ประยงค์ ดอกคำไย, 2537ข)

ปัญหาอันหลากหลายและซับซ้อนเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่ชุมชนบ้านห้วยฮ่อมเท่านั้น หากแต่ยังเกิดขึ้นกับอีกหลายชุมชนที่ถูกอพยพในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชนต่างๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นในบางพื้นที่ที่แม่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เองก็รับรู้ถึงปัญหาแต่ก็ยังยืนยันที่จะปฏิบัติตามแนวความคิดการเอาคนออกจากพื้นที่อนุรักษ์ต่อไป เช่น พื้นที่คลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรที่หัวหน้าอุทยานฯ เองก็ยอมรับว่าพื้นที่คลองลานประสบความล้มเหลว แต่ยืนยันว่าชาวเขาจะต้องย้ายออกจากป่าเพราะป่าเป็นของหลวง แม้ว่าชุมชนจะมีการดูแลรักษาป่าก็ตาม (ประยงค์ ดอกคำไย, 2537ก: 4-5) ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการอพยพคนออกจากพื้นที่อนุรักษ์ที่ผ่านมามีประสบการณ์ล้มเหลวมาโดยตลอด

แม้ว่าชาวบ้านทุกคนล้วนเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายต่างๆ ของรัฐ หากแต่พิจารณาให้ละเอียดแล้ว การที่ชาวบ้านแต่ละคนและหรือแต่ละกลุ่มซึ่งมีเพศ วัย สถานภาพ รายได้ ฯลฯ ต่างกัน เช่น ผู้หญิง ผู้ชาย เด็กหญิง เด็กชาย เด็กกำพร้า ผู้หญิงม่าย คราวเรือนรำรวย คราวเรือนไร่ที่ทำกิน และชุมชน ฯลฯ ได้รับบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันและมีการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในระดับที่ต่างกันก็ย่อมจะส่งผลให้แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปด้วย เช่น ตัวอย่างที่หนึ่ง การอพยพชาวบ้านผาซ้อ (วังใหม่) เมื่อปี พ.ศ. 2537-2538 ส่งผลให้หลายครอบครัวต้องอพยพออกจากชุมชนไปดำรงชีวิตในเมืองใหญ่ต่างๆ โดยการขายน้ำเต้าหู้หรือรับจ้างอย่างอื่น ทั้งนี้คนในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบไม่เหมือนกัน ผู้หญิงเป็นผู้ได้รับผลกระทบมากจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เพราะต้องรับบทบาทหน้าที่ผู้หาสวัสดิการ อาหารและอื่นๆ ให้กับครัวเรือน และตัวอย่างที่สอง การ

อพยพชาวลาหู่ที่อาศัยอยู่ในเทือกเขาเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทและอุทยานแห่งชาติขุนวังฝั่งขวาอยู่อาศัยในพื้นที่รองรับบ้านห้วยวาทันเป็นพื้นที่ที่แหล่งน้ำในบริเวณหมู่บ้านจะแห้งจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ในฤดูแล้ง ทำให้ชาวบ้านต้องไปตักน้ำที่แม่น้ำวังซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนออกไปราวสองกิโลเมตร (สุรศักดิ์ พรศิริสว่างกุล, 2547: 39-40) จากทั้งสองตัวอย่างจะเห็นได้ว่าชาวบ้านต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่และความสามารถในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรครอบครัวที่อพยพลงไปอยู่ในเมืองอาจจะกล่าวได้ว่าสูญเสียการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรป่าไม้และที่ดินทำกินและต้องไปจัดสรรบทบาทหน้าที่และการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรใหม่ในเมือง ส่วนครอบครัวที่ยังอยู่ในพื้นที่รองรับนั้นผู้หญิงหรือผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการจัดหาเงินในครัวเรือนก็ต้องใช้เวลามากยิ่งขึ้นในการไปหาน้ำหรือว่าครอบครัวนั้นอาจจะต้องเพิ่มแรงงานในการจัดหาเงินอีกด้วยเนื่องจากแหล่งน้ำอยู่ไกลกว่าเดิมมาก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม นอกจากคำสั่งอพยพของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมป่าไม้ที่ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพลงมาสู่พื้นที่รองรับที่มีปัญหามากมายดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นๆ ทั้งจากภาวะการเปิดการค้าเสรีของระบบการค้าระหว่างประเทศ ระบบเศรษฐกิจมหภาคของประเทศไทย การเปิดตลาดการค้าเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นในชนบทเพื่อเพิ่มส่วนแบ่งตลาด บ่อยครั้งที่แรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่ได้รับการผลักดันโดยรัฐผ่านนโยบายต่างๆ เช่น นโยบายรณรงค์การท่องเที่ยวในประเทศไทยเพื่อเพิ่มช่องทางการหารายได้เข้าประเทศ ความพยายามพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ (ชลดา มนตรีวัต, 2544: 87) นโยบายการศึกษา นโยบายการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์และการกันพื้นที่เพื่อปลูกป่าของกรมป่าไม้ นโยบายเหล่านี้ได้ส่งผลให้อีกหลายหมู่บ้านต้องสูญเสียที่ดินทำกิน ที่ป่าชุมชน ที่สาธารณะ และระบบการผลิตตามจารีต แล้วหันมาผลิตเชิงพาณิชย์เนื่องเพราะต้องใช้เงินมากขึ้น ทั้งการจับจ่ายใช้สอยเพื่อการดำรงชีวิตเพราะไม่มีป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านซึ่งเป็นธนาคารอาหารของชุมชนอีกต่อไปแล้ว ซ้ำยังต้องนำเงินมาใช้ส่งลูกหลานเข้าเรียนหนังสือตามระบบในตัวเมือง ทั้งนี้การออกไปเรียนหนังสือและการออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชนหรือในตัวเมืองก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ค่อยๆ ผลักคนให้ออกจากป่าในทางอ้อมเช่นกัน เนื่องจากคนที่ออกไปอยู่นอกชุมชนมีโอกาสที่จะไปทำงานและมีครอบครัวกับคนนอกชุมชนทำให้มีแนวโน้มที่จะไม่ต้องการอยู่ในชุมชนอีกต่อไปและหรือไม่มีโอกาสจะกลับมาอยู่ในชุมชนได้อีกแล้วเนื่องจากไม่มีปัจจัยในการดำรงชีวิตได้อีก ดังกรณีของชาวอาข่าในหมู่บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายที่หลังจากกรมป่าไม้ได้มาสำรวจพื้นที่ต้นน้ำบริเวณหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2528-2529 จากนั้นได้กันพื้นที่ทำไร่ของชาวบ้านออกไปเป็นพื้นที่ปลูกป่า ทำให้ชาวบ้านมีพื้นที่ทำกินน้อยลงจนไม่เพียงพอที่จะใช้ทำประโยชน์ได้ ประกอบกับไม่

สามารถเคลื่อนย้ายที่ทำได้ดั้งเดิม แต่ด้วยความจำเป็นในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิม บวกกับปัญหาภายในชุมชน ชาวอาข่าหลายครอบครัวจึงจำเป็นต้องอพยพลงมาจากภูเขา มาหาเลี้ยงครอบครัวที่พื้นราบและเข้ามาทำมาหากินในเมือง ประกอบอาชีพอื่น นอกเหนือจากภาคเกษตรซึ่งอาชีพใหม่คือการรับจ้างและค้าขาย (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2545: 68)

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้ง นโยบายต่างๆ ของรัฐยังส่งผลอย่างเกี่ยวพันกับความเป็นชนชั้นและเพศภาวะภายในชุมชนฯ หนึ่งอีกด้วย ดังกรณีตัวอย่างที่หนึ่ง ในการศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนบทบาทหญิงชายในการจัดการทรัพยากรของชุมชนกะเหรี่ยงในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่าหลังจากรัฐได้ประกาศพื้นที่ป่าหวงห้ามและส่งเจ้าหน้าที่รัฐออกไปควบคุมพื้นที่ป่าและส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ให้คนในพื้นที่สูง ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากนโยบายการควบคุมพื้นที่ของรัฐและแรงกดดันทางประชากรกับพื้นที่ทำกินที่จำกัด ชาวบ้านที่หันเข้าไปสู่การปลูกพืชพาณิชย์ที่ต้องพึ่งเงินและพึ่งปัจจัยการผลิตภายนอกนั้นจะต้องเป็นชาวบ้านที่มีต้นทุนในการผลิตที่สามารถเข้าถึงปัจจัยในการผลิตได้ จึงก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นขึ้นในชุมชนและยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชายในการผลิตและการจัดการทรัพยากรด้วย นั่นคือยิ่งผู้ชายปกาอะญอเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์มากเท่าใดบทบาทหลักของผู้หญิงปกาอะญอในการผลิตก็ยิ่งลดน้อยลงไปเท่านั้น สถานะของผู้หญิงคือยอลงและทำงานหนักมากยิ่งขึ้นทั้งในพื้นที่ไร่และพื้นที่นา ในครัวเรือนร่ำรวยและปานกลางผู้ชายสามารถเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนมากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงและผู้ชายในครัวเรือนยากจนและไร่ที่ทำกินในชุมชนกลายเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในและนอกชุมชนด้วยเมื่อพวกเขาว่างจากงานเพาะปลูกเพื่อการบริโภคของตนเอง (Naiyana Vichitporn, 2001: viii)

ส่วนกรณีตัวอย่างที่สอง ในการศึกษาของชลดา มนตรีวัต ซึ่งเป็นงานศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจ “ชีวิตความเจ็บปวดของลูกสาว ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ที่ถูกขายให้กับคนอื่น” ภายใตบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการประดิษฐ์สร้างความเป็นหญิง-ชายในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการขายลูกสาวเป็นสินค้ำในชุมชนลาหู่ กล่าวคือ โครงสร้างทางสังคมของชุมชนลาหู่

¹ แต่เดิมผู้หญิงปกาอะญอมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรและมีบทบาทหลักในการผลิตอาหาร กล่าวคือ ในชุมชนกะเหรี่ยง ผู้หญิงมีความรู้ อย่างไม่ใกล้ชิดกับเรื่องชนิดของดิน เมล็ดพันธุ์ พืชต่างๆ ที่รับประทานได้และมีผลในการบำบัดเหมือนยา ผู้หญิงเป็นผู้ดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ พวกเธอเล่นบทบาทสำคัญในการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในไร่นาของครอบครัวของเธอ เช่นเดียวกับการจัดการเศรษฐกิจของครัวเรือน (Kanjana, 1978; Waralak, 1997; Yos, 1998; อ้างใน Naiyana Vichitporn, 2001:1)

ให้อำนาจและความสำคัญกับพ่อและผู้ชายในครอบครัว ส่งผลให้แม่และผู้หญิงภายในครอบครัวต้องยอมรับและยอมตามการตัดสินใจของผู้ชายทั้งหมด ในครอบครัวที่ขายลูกสาว เลือกลงขันการประดิษฐ์สร้างความเป็นหญิง-ชายเชิงวัฒนธรรมในการสร้าง “ความคาดหวังต่อบทบาทลูกสาวที่ต้องรับผิดชอบ ความอยู่รอดอย่างต่อเนื่องของครอบครัว” ขึ้นมาอธิบายถึงความชอบธรรมต่อการค้าลูกสาว ในขณะเดียวกันลูกสาวก็ได้ใช้ความคาดหวังของชุมชนดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการให้ความหมายกับการตัดสินใจของตนเอง (ชลดา มนตรีวัต, 2544: น-ช)

จากการบรรยายปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มาทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเกี่ยวข้องกับหลายประเด็นทั้งทรัพยากร สิทธิ กฎหมาย การเมือง วัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับผู้หญิงผู้ชายและความเป็นหญิงความเป็นชายภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และบริบทอื่นๆ เช่น กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ระบบสิทธิแบบปัจเจกชน ฯลฯ ที่กำลังปะทะกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสิ้น นั่นคือผู้หญิงผู้ชายที่ถูกประกอบสร้างความเป็นหญิงความเป็นชายภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต้องดิ้นรนต่อสู้ตามความคาดหวังในวัฒนธรรมของตนเพื่อให้อยู่รอดท่ามกลางสถานการณ์ทางสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง ทั้งนี้ชาวบ้านก็ไม่ได้นั่งเฉยหากแต่ออกมาเคลื่อนไหวตอบโต้ตลอดมา ทว่าจากการสังเกตที่ผ่านมาเรากลับไม่เห็นผู้หญิงออกมาเคลื่อนไหวณรงค์ในประเด็นเหล่านี้มากเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งๆ ที่ภายในองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านนั้นต่างมีผู้หญิงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและเป็นพลังในการเคลื่อนไหวตลอดมา แต่กลับไม่ได้ได้รับความสำคัญ ไม่ค่อยเห็นตัวตนหรือบทบาทในการเคลื่อนไหว ดังกรณีการเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนปากมูล จะเห็นผู้ชายออกมาพูดเรื่ององค์ความรู้ชาวบ้านในการจับปลาในแม่น้ำมูล เห็นผู้ชายเป็นแกนนำในการพูดในที่สาธารณะ แต่กลับไม่เคยได้ยินเสียงของผู้หญิงที่คร่ำครวญถึงความยากลำบากในการต้องทำอะไรทำนาหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว ในขณะที่สามีซึ่งเป็นแกนนำไม่เคยได้อยู่ช่วยงานเพราะต้องเดินทางไปชุมนุมและพูดในที่สาธารณะตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าประเด็นผู้หญิงไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นสาระสำคัญในการเคลื่อนไหว และนักพัฒนาบางคนก็มักจะพูดเสมอว่าต้องคำนึงถึงส่วนรวมเป็นหลักจนบางครั้งเรื่องส่วนตัวหรืออีกนัยหนึ่งคือเรื่องราวของผู้หญิงก็ไม่เคยได้ปรากฏขึ้นมาหรือการบอกว่าผู้หญิงอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมจะเข้ามาเคลื่อนไหวในที่สาธารณะซึ่งก็อาจหมายความว่าปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของผู้หญิงยังไม่ได้รับการแก้ไข จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวที่ผู้หญิงมีตัวตนอยู่ชัดเจนนั้นจะมีแต่เพียงการเคลื่อนไหวในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงฝ่ายเดียวเท่านั้น เช่น สิทธิการทำแท้ง สิทธิการเลือกใช้นามสกุลของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว สิทธิการลาคลอด 90 วัน โดยได้รับค่าจ้าง การต่อต้าน

ความรุนแรงต่อผู้หญิง และหญิงรักหญิง เป็นต้น จึงสรุปโดยภาพรวมการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เคลื่อนไหวเรื่องผู้หญิงมีแนวโน้มสูงมากที่จะทำงานโดยในบางกรณีอาจไม่มีผู้หญิงเลย

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงสาเหตุหรือปัจจัยว่าเหตุใดจึงไม่มีทั้งประเด็นผู้หญิงและไม่มีผู้หญิงในการเคลื่อนไหวดังกล่าวนั้น อาจเป็นไปได้ว่าทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านต่างก็ไม่ได้ตระหนักว่านโยบายต่างๆ นั้นส่งผลกระทบต่อผู้หญิงในลักษณะที่แตกต่างจากผู้ชายอย่างไร ข้อมูลและความรู้ที่นำมาใช้สนับสนุนการเคลื่อนไหวจึงเป็นข้อมูลและความรู้ที่ถือเป็นหนึ่งเดียวในชาวบ้าน ประกอบกับนักพัฒนาเอกชนในระดับผู้นำส่วนหนึ่งที่ทำงานด้านการเคลื่อนไหวและนักพัฒนาที่หนุนเสริมชาวบ้าน โดยตรงส่วนมากเป็นผู้ชายจึงทำให้การหนุนเสริมหรือการเข้าหาชาวบ้านก็จะมุ่งไปที่ผู้ชายก่อนหรือผู้ชายฝ่ายเดียว โดยที่นักพัฒนาที่เป็นผู้หญิงซึ่งทำงานหนุนเสริมชาวบ้าน โดยตรงอาจจะมีจำนวนน้อยกว่าเนื่องจากส่วนหนึ่งทำหน้าที่ธุรการ การเงินและบัญชีในสำนักงาน และในจำนวนนักพัฒนาที่เป็นผู้หญิงที่น้อยกว่านี้ก็อาจไม่ได้รับการส่งเสริมให้ทำงานประเด็นผู้หญิงหรือหนุนเสริมผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวมากเท่าที่ควรและจำนวนที่น้อยนี้อาจจะใช้แนวคิดแบบผู้ชายด้วยก็ได้ ด้วยความไม่อ่อนไหวในเรื่องเพศภาวะดังนี้จึงทำให้ข้อมูลและความรู้ที่ออกมาไม่มีความเกี่ยวข้องกับผู้หญิงไปโดยปริยายหรืออาจเป็นข้อมูลที่แฝงด้วยอคติทางเพศ คนที่สนใจประเด็นเพศภาวะอาจจะประสบปัญหาอคติทางเพศภายในองค์กร เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนำผู้หญิงไปพูดหรือเป็นตัวแทนในที่สาธารณะเพราะถือว่าชาวบ้านคือหนึ่งเดียวที่ไม่มีความแตกต่างหลากหลายอยู่ในนั้น และทั้งหมดนี้ท้ายสุดมันนำไปสู่การไม่จำเป็นที่จะต้องเสริมอำนาจให้ผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวและนำไปสู่ปัญหาของผู้หญิงโดยรวมที่ถูกมองว่าไม่เป็นปัญหาหรือเป็นปัญหาที่ไม่สำคัญ ถูกจัดลำดับความสำคัญระดับรอง

สาเหตุสำคัญที่จะต้องศึกษาเรื่องผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมคือ 1. ผู้หญิงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและนโยบายอื่นๆ อันมีความเกี่ยวเนื่องในทางการเมืองทั้งที่เหมือนและแตกต่างจากผู้ชาย 2. ผู้หญิงเป็นผู้มีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวแต่ไม่ได้รับบทบาทในพื้นที่สาธารณะและบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวก็ไม่ได้ถูกยกระดับว่าเป็นบทบาทที่มีความสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวอย่างไร และ 3. การหนุนเสริมผู้หญิงให้มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะยังมีไม่ต่อเนื่องและไม่เพียงพอ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะหยิบยกกรณีของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่เป็นองค์กรชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และลาหู่ที่เคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะ

มาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 10 ปี มาวิเคราะห์ดูบทบาทของผู้หญิงและการเคลื่อนไหวทางการเมือง เรื่องสิ่งแวดล้อม เหตุที่เลือกศึกษาเครือข่ายนี้เป็นเพราะแม้ว่าจะเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาป่าไม้ที่ดิน ในเขตป่า แต่ข้อเรียกร้องและแนวทางการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายฯ เป็นแนวทางที่คำนึงถึงในหลายๆ มิติทั้งการเมือง กฎหมาย สิทธิ วัฒนธรรม ทรัพยากร ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มในประเทศ การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหามีไม่เพียงแต่จัดการกับปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้นหากแต่มุ่งหวังไปถึงการแก้ไขปัญหในระยะยาวด้วย มีการเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายภาคประชาชนอื่นๆ อีกทั้งการเคลื่อนไหวที่ผ่านมามีความเด่นชัดในลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์และความสัมพันธ์แบบเครือญาติพี่น้อง นอกจากนี้เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือยังมีคุณูปการต่อแวดวงการศึกษาอย่างต่อเนื่องในการเป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้การฝึกปฏิบัติงานภาคสนามของนักศึกษาจากหลายสถาบันมาตลอดโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ และเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ของชาวบ้านในหลายๆ เรื่อง แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาวิเคราะห์ในแง่มุมของเพศภาวะเพื่อนำมาหนุนเสริมขบวนการเคลื่อนไหว

เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือประกอบด้วยกลุ่มชาวบ้านชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และลาหู่ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่ามาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคนซึ่งมีประเพณี คติ ความเชื่อที่เคารพต่อป่าที่เอื้อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งได้รับผลกระทบจากการประกาศพื้นที่ป่าทับพื้นที่ของประชาชนและออกนโยบายและมาตรการต่างๆ มาปฏิบัติต่อคนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าทั้งการอพยพคนออกจากเขตป่าอนุรักษ์หรือหากอพยพไม่ได้ก็จำกัดการพัฒนา จับกุมและดำเนินคดีกับราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตป่าอย่างเคร่งครัดนั้น (เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2544: 1) ได้เคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นปัญหาป่าไม้ที่ดินร่วมกับกลุ่มประเด็นอื่นๆ ที่เป็นปัญหาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ เช่น ผลกระทบจากการสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ประมงพื้นบ้าน แรงงาน ฯลฯ โดยมีนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ประชาชนและนักศึกษาเป็นกองหนุนเสริมขบวนการเคลื่อนไหวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ในนามของสมัชชาคนจนตลอดมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2544 เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้เข้ามาอยู่ในร่มของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือในประเด็นปัญหาอื่นๆ ด้วย ได้แก่ ที่ดินทำกินนอกเขตป่า ราคาพืชผลตกต่ำ หนี้สินเกษตรกร การจัดการน้ำ สถานะบุคคลบนพื้นที่สูง สุรา พื้นบ้านและผลกระทบจากโครงการรัฐ

ท่ามกลางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมาได้ก่อให้เกิดผู้นำการเคลื่อนไหวภายในเครือข่ายมาตลอดที่นักพัฒนาเอกชนเรียกว่า “ผู้นำชาวบ้าน” ซึ่งเกิดมาจากทั้งผู้นำทางประเพณีหรือผู้นำทางพิธีกรรมในหมู่บ้านเช่น ฮีโซหรือช่างตีเหล็กหรือหมอผี ผู้นำทางการของรัฐ ผู้นำที่เติบโตมาจากกระบวนการเยาวชน ผู้นำที่มาจากกร

เป็นกรณีเริ่มในการลองไปร่วมการประชุมเรียกร้อง ผู้นำที่มาจากผู้มีใจและผู้ที่อยากจะสู้เพื่อชุมชน รวมถึงผู้นำที่มาจากผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งเห็นอย่างเป็นทางการในการเป็นผู้ให้ข้อมูล หรือความรู้กับนักวิจัยที่เข้ามาทำวิจัยในชุมชน ผู้นำทางประเพณีส่วนมากเป็นผู้ชายทั้งนี้เป็นเพราะตาม วัฒนธรรมแล้วผู้หญิงจะไม่เป็นผู้ทำพิธีกรรมระดับหมู่บ้านแต่จะทำได้เฉพาะภายในครอบครัวเท่านั้น (ถาวร กัมพลกุล, 2547: 69) เมื่อพิจารณาจากฐานการผลิตและเศรษฐกิจแล้วผู้หญิงจะมีบทบาทหลักในการจัดการและตัดสินใจในเรื่องครอบครัวและทรัพยากรในครอบครัว การแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิงและการนับถือผีบรรพชนฝ่ายผู้หญิงซึ่งเมื่อมีการประกอบพิธีกรรม ผู้หญิงเท่านั้นที่มีสิทธิ์นำลูกของตน มาร่วมทำพิธีกรรมได้ ถือว่าผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่บริบทสังคมปัจจุบันที่รัฐให้ผู้ชายเป็น หัวหน้าครอบครัวและการที่ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วต้องเปลี่ยนมาใช้นามสกุลของสามีและให้ลูกใช้นามสกุลของพ่อ ครอบครัวปกาอะญอบางแห่งก็จะถือว่าผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว

สำหรับผู้นำที่เติบโตมาจากกระบวนการเยาวชนเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ² ผู้นำที่มาจากกรณีเริ่มในการลองไปร่วมการประชุมเรียกร้อง และผู้นำที่มาจากผู้มีใจและผู้ที่อยากจะสู้เพื่อ ชุมชนนั้น หากมองอย่างผิวเผินจะเห็นว่าผู้ชายเป็นผู้ที่พูดและออกมาจากชุมชนเพื่อมาประชุมหรือ ทำงานที่สำนักงานเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือหรือคณ. กลางจึงดูเหมือนกับว่าผู้ชายนั้นคือผู้นำ แต่อีกแง่หนึ่งของการเป็นผู้นำนั้น ปกาอะญอสองท่าน (สัมภาษณ์สรศักดิ์ เสนาะพรไพโรและชัย ประเสริฐ โปกะ 27 กันยายน 2548) อธิบายว่าการกระทำในลักษณะนั้นคือการรับใช้พี่น้องชาวบ้านใน ชุมชน ผู้นำบางคนในความหมายนี้จึงมาจากมติของชุมชนและความเห็นชอบ ความเข้าใจและการ สนับสนุนของผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวด้วยจึงจะทำให้ผู้นำที่เป็นผู้ชายนั้นสามารถออกมาทำกิจกรรม ต่างๆ เพื่อเคลื่อนไหวต่อสู้นอกชุมชนได้ ส่วนผู้นำที่เป็นผู้มีความรู้³ ในสังคมปกาอะญอมีทั้งผู้หญิง และผู้ชายซึ่งผู้นำในลักษณะนี้ในงานวิจัยเรื่ององค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพของแม่และเด็ก ชนเผ่าปกาอะญอเรียกว่า ผู้ทรงคุณวุฒิตามประเพณี³ อันประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิตามประเพณีหลาย ด้าน เช่น วัฒนธรรม/การใช้คาถาอาคม/หมอผี การรักษาโรคต่างๆ โดยการใช้สมุนไพร หมอการทำ

² กระบวนการเยาวชนเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือคือการสร้างกลุ่มเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์สามข้อ ดังนี้ 1. เพื่อร่วมต่อสู้กับชาวบ้าน (แม่พ่อ ญาติพี่น้อง) 2. เพื่อสืบทอดความรู้ภูมิปัญญา การเคลื่อนไหวและนโยบาย 3. เพื่อให้เกิดเครือข่ายเยาวชนที่เป็นของเยาวชนเองเพื่อที่จะได้มีเสียงมีพื้นที่ ในสังคม (สัมภาษณ์สาวตรี พูลสุโข 7 กุมภาพันธ์ 2549)

³ ปกาอะญอเห็นว่าผู้สูงอายุเป็นคนที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มามากทำให้เกิดการสั่งสมเป็นความรู้และมีคุณธรรม ปกาอะญอที่ไม่ใช่ชนกษัตริย์มี คำเรียกผู้อาวุโสผู้สูงศักดิ์หรือผู้มีประสบการณ์ทั้งหญิงชายอันเปี่ยมด้วยคุณธรรมและความรู้ด้านต่างๆ โดยรวมว่า “ปกาบิปกาก่า ปกาที่ปกากะ” (สัมภาษณ์พล ไอโตะชา 7 กุมภาพันธ์ 2549)

คลอด ศิลปะ/ดนตรี การรำคาบ การจักสาน การทอผ้า เป็นต้น (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2545: 131-132)

นอกจากนี้ ในโครงสร้างของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือซึ่งประกอบด้วยประธาน รองประธาน คณะทำงานฝ่ายต่างๆ กรรมการระดับกลางและกลุ่มน้ำ ในระดับสาธาณะยังพบว่ายังคงเป็นผู้ชายที่มีบทบาทหลักในการประสานงาน กำหนดทิศทาง และดำเนินงาน รวมถึงการเข้าไปเป็นอนุกรรมการแก้ไขปัญหากรณีต่างๆ ที่รัฐตั้งขึ้นมาตามข้อเรียกร้องของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ก็เป็นผู้ชายเกือบทั้งสิ้น มีเพียงคณะทำงานปัญหากรณีไร่หมุนเวียนที่มีผู้หญิงเป็นกรรมการอยู่ด้วยแต่ก็มีเพียงคนเดียว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะที่ผ่านมาผู้หญิงไม่ค่อยได้รับการหนุนเสริมจากนักพัฒนาเอกชนและชุมชนในการออกมาเคลื่อนไหวในระดับสาธาณะในลักษณะการเจรจาต่อรองหรืออาจมีการหนุนเสริมแต่ยังไม่เพียงพอที่จะให้ผู้หญิงออกมาทำหน้าที่นี้ได้จึงทำให้ผู้หญิงออกมาน้อย หรืออาจเป็นได้ว่าเพราะผู้หญิงมีภาระเกี่ยวกับงานในบ้านเป็นหลักและไม่สามารถให้ผู้ชายรับผิดชอบหรือแบ่งเบาภาระงานแทนได้ ผู้หญิงจึงไม่สามารถออกมานอกชุมชนได้ หรือแม้ว่าจะออกมาได้ก็ยังคงกังวลกับงานในบ้านจนทำให้ไม่สามารถใช้เวลาในการพัฒนาตนเองนอกชุมชนได้อย่างเต็มที่ กับทั้งในสถานการณ์การเคลื่อนไหวช่วงเวลานั้นผู้หญิงคนดังกล่าวมีเงื่อนไขที่สามารถออกมาเคลื่อนไหวในระดับสาธาณะได้จึงทำให้เธอได้เป็นตัวแทนของชาวบ้านในฐานะอนุกรรมการแก้ไขปัญหากรณีไร่หมุนเวียน แต่ในระดับชุมชน ผู้หญิงมีบทบาทในการตัดสินใจหรือการเป็นผู้นำอย่างทัดเทียมหรือมากกว่าผู้ชายในบางสถานการณ์ เช่น กรณีผู้หญิงปกากะญอบ้านแม่ลานคำ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ที่ได้ออกมาเป็นแนวหน้าในการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กับการได้แนะนำให้ชาวบ้านบ้านแม่จะปูซึ่งประสบปัญหาเช่นเดียวกันออกมาร่วมกันทำงานเป็นกลุ่มในการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ที่มาข่มขู่ชาวบ้าน นอกจากนี้ในหลายๆ ชุมชนผู้หญิงยังมีบทบาทในการเจรจากับเจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่เช่นเดียวกับผู้ชาย

ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ (สัมภาษณ์ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล 10 สิงหาคม 2548) กล่าวว่าในการสรุปบทเรียนการประเมินความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ นักพัฒนาเอกชนเห็นร่วมกันว่าที่ผ่านมาผู้หญิงในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือยังไม่ค่อยมีพื้นที่หรือบทบาทในระดับนโยบายต่างๆ ที่ผู้หญิงมีความรู้และมีบทบาทหลักในเรื่องการจัดการทรัพยากร ประกอบกับที่ผ่านมามีตัวแทนหรือผู้นำที่ออกมาประชุมเป็นผู้ชายเกือบทั้งสิ้น ผู้หญิงจึงไม่อยู่ในฐานะของผู้ได้รับการหนุนเสริมหรือรับรู้ข้อมูลสถานการณ์ปัญหา นโยบาย กฎหมาย ฯลฯ โดยตรง แต่จะเป็นคนที่รับจากผู้นำอีกทอดหนึ่งเสมอ หรือแม้แต่คำใหม่ๆ ที่ผู้หญิงไม่เคยรู้จัก ดังตัวอย่าง กรณีที่ผู้หญิงใน

เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือคนหนึ่งสะท้อนกับนักพัฒนาเอกชนว่าผู้ชายจะมีภาษาใหม่ๆ เช่น คำว่า “การเขียนโครงการ” มาพูดในชุมชนหลังจากกลับจากการไปประชุมที่สำนักงานเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นที่ผู้หญิงไม่รู้จักไม่เคยได้ยิน สถานการณ์เช่นนี้อาจเป็นการกีดกันบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้หญิงโดยไม่ได้เจตนาและในทัศนะของผู้ศึกษา สถานการณ์นี้อาจจะสะท้อนให้เห็นว่าเป็นกระบวนการพัฒนาที่มาจากนักพัฒนาเอกชน โดยที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมกำหนดหรือชาวบ้านที่มีส่วนร่วมไม่ได้ร่วมผู้หญิงเข้าไปด้วยและสะท้อนถึงบทบาทของผู้หญิงที่ต้องเป็นผู้ดูแลบ้านและความเป็นอยู่ของคนในบ้านซึ่งเป็นภาระหนักที่ไม่สามารถออกไปนอกชุมชนได้ หากผู้ชายไม่มาแบ่งเบาภาระหรือมารับผิดชอบงานในบ้านแทนผู้หญิงหรือไม่ยอมรับการที่ผู้หญิงจะออกไปมีบทบาทในระดับสาธารณะ

ดังนั้น นักพัฒนาเอกชนภาคเหนือบางกลุ่มจึงมีความพยายามที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในระดับนโยบายให้มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2542 จึงได้พัฒนาโครงการเล็กๆ ขึ้นมาโครงการหนึ่งคือโครงการส่งเสริมมติหญิงชายในการจัดการทรัพยากร สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ โครงการนี้มีเป้าหมายสองระดับคือ 1. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนากระบวนการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรที่มีมติหญิงชาย และ 2. เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของผู้นำหญิงชายในการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย การบรรลุเป้าหมายระดับแรกได้กระทำการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมและพัฒนาคู่มือชุดความรู้การจัดการทรัพยากรที่มีมติหญิงชาย ส่วนเป้าหมายระดับที่สองทำผ่านกิจกรรมเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของผู้นำ โดยเบื้องต้นมีการจัดเวทีผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ระดมปัญหาและความต้องการการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรสามครั้ง เพื่อให้เกิดแผนงานผู้หญิงที่มาจากความต้องการของผู้หญิงอย่างแท้จริง

จากการจัดเวทีเดียวกล่าวทั้งสามครั้งทำให้ผู้หญิงนักพัฒนาเอกชนพบข้อเท็จจริงสามประการคือประการแรก ผู้หญิงมีความตื่นตัวต่อปัญหาและต้องการที่จะมีส่วนร่วมมาก่อนแล้วโดยที่นักพัฒนาไม่ต้องกระตุ้น ประการที่สอง ผู้หญิงรู้ว่ามีข้อจำกัดต่างๆ เช่น ข้อจำกัดของกระบวนการ ข้อจำกัดของตนเอง ข้อจำกัดของโครงสร้างการทำงานที่ผู้หญิงไม่มีตำแหน่งหน้าที่จึงทำให้ไม่มีส่วนร่วม และประการสุดท้าย จากปัญหาที่พบจึงมีข้อเสนอให้เกิดแผนงานที่จัดทำขึ้นสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะเพื่อให้ผู้หญิงมีความมั่นใจและกล้าพูดซักถามภายในกลุ่มผู้หญิงด้วยกันเองก่อนในทำกิจกรรมหลักสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะ (เวทีแม่บ้านหรือเวทีผู้หญิง) ได้แก่ 1. การฝึกอบรมเรื่องการสื่อสารการเจรจาต่อรอง

2. การเสริมข้อมูลกฎหมายและนโยบาย 3. การฝึกอ่านและใช้แผนที่โมเดล 4. การเขียนโครงการ และ 5. การบริหารจัดการกองทุน กับเวทีเสริมข้อมูลเชิงนโยบายสำหรับผู้หญิงชาย เช่น การเตรียมกระบวนการรองรับการแก้ไขปัญหาล่าช้าที่ดิน (สัมภาษณ์ตรีศดา ตรีชมรรคา 9 ตุลาคม 2548)

หลังจากการจัดกิจกรรมหนุนเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในการจัดการทรัพยากร นักพัฒนาเอกชนพบว่าผู้นำผู้หญิงสามารถที่จะเข้ามาในเวทีร่วมกับผู้ชายได้ มีความกล้าและเชื่อมั่นที่จะพูดมากขึ้นแต่ก็ยังไม่เต็มที่ มีการเสนอให้ผู้หญิงเข้าร่วมเป็นกรรมการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ สำหรับกิจกรรมหนุนเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงนั้นผู้นำผู้ชายไม่ได้ปฏิเสธแต่เนื่องจากที่ผ่านมาภารกิจมากจึงทำให้ผู้นำไม่สามารถจัดกิจกรรมหนุนเสริมให้กับผู้หญิงได้ ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2542-2544 จึงเป็นช่วงที่นักพัฒนาเอกชนจากหลายองค์กรทั้งคณะทำงานส่งเสริมมิติหญิงชายในงานพัฒนา สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน (DANCED) ชุมชนคนรักป่า และศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก (RECOFT) ได้ร่วมกันเป็นที่เล็งของผู้หญิงเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (กกน.) โดยเฉพาะภายใต้โครงการส่งเสริมมิติหญิงชายในการจัดการทรัพยากรซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหลายส่วนทั้งจากโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ภูมินิเวศน์เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งเป็นผลจากการที่ชาวบ้านหลายเครือข่ายในนามสมัชชาคนจนได้เคลื่อนไหวต่อสู้ที่หน้าทำเนียบรัฐบาลเป็นเวลา 99 วันในสมัย ฯพณฯ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี และงบประมาณของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเอง ทั้งนี้ภาพของกลุ่มผู้หญิงหรือกลุ่มแม่บ้านได้สลายเข้าร่วมกับกระบวนการทั่วไปในการปฏิบัติการในกลุ่มของกกน.ในระยะต่อมา

ทั้งนี้ในขณะที่ผู้ศึกษากำลังเขียน โครงร่างการวิจัยอยู่นั้นกิจกรรมการหนุนเสริมความเข้มแข็งที่จัดขึ้นสำหรับผู้หญิงปกากะญอโดยเฉพาะได้ชะงักงันไป ด้วยเหตุที่กลุ่มนักพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นที่เล็งให้กับกกน. มาตลอดในเรื่องการหนุนเสริมผู้หญิงได้ลาออกจากการทำงานกับทั้งไม่มีงบประมาณในการทำงานสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ สิ่งเหล่านี้อาจสะท้อนให้เห็นว่านักพัฒนาเอกชนที่หนุนเสริมความเข้มแข็งให้ชาวบ้านในกกน. ยังไม่เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการหนุนเสริมผู้หญิงหรืออีกแง่หนึ่งคือไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างทางเพศภาวะซึ่งมีส่วนที่ทำให้ผู้หญิงและผู้ชายอาจได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน

ทุกวันนี้ การเคลื่อนไหวเรียกร้องประเด็นปัญหาล่าช้าที่ดินของพี่น้องชาวบ้านปกากะญอในนามเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้เดินทางด้วยความมุ่งมั่นอดทนที่จะต่อสู้กับ

ความท้อและเหนื่อยยากมาแล้วร่วม 10 ปี แม้ชื่อเรียกร้องในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของพี่น้องจะยังไม่บรรลุตามชื่อเรียกร้องทั้งหมดก็ตาม กล่าวคือในวันนี้รัฐยังคงใช้กฎหมายป่าไม้ที่มีอยู่ทั้งหมดโดยไม่ได้ดำเนินการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ที่ให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรในมาตรา 46 และ 79 แต่ปัจจุบันรัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกประกาศเลิกใช้โดยคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติในวันที่ 19 กันยายน 2549 ด้านแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีในการแก้ไขปัญหาลงประชามติแล้วหลายฉบับ แต่รัฐยังคงยืนยันใช้มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นมติที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมมาดำเนินการแก้ไขปัญหาของประชาชนต่อไป ด้านระบบการผลิตแบบ “ไร่หมุนเวียน” ซึ่งเป็นระบบที่มีความเหมาะสมบนพื้นที่สูงและมีความมั่นคงทางด้านอาหารและรักษาความหลากหลายของพันธุกรรมพันธุ์พืชต่างๆ สูงอันถูกกล่าวหาจากรัฐมาตลอดว่าเป็น “ไร่เลื่อนลอย” นั้นก็ยังคงไม่ได้รับการรองรับสิทธิในการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน ด้านพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชนก็ยังไม่สามารถนำมาใช้เพื่อรับรองสิทธิในการจัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนเพื่อกระจายอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการตามกฎหมายรัฐธรรมนูญได้อย่างแท้จริง แต่กระนั้นระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมามีประสบการณ์และบทเรียนมากมายทั้งในด้านการเคลื่อนไหวต่อรองกับรัฐเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนและด้านการจัดการทรัพยากร มีผลสำเร็จเป็นรูปธรรมหลายประการ เช่น สามารถยับยั้งการดำเนินนโยบายอพยพคนออกจากป่า สมาชิกเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือสามารถดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ฯลฯ ซึ่งบทเรียนต่างๆ เหล่านี้ได้มีการถ่ายทอด รวบรวม และบันทึกไว้ในเอกสาร หนังสือและงานวิจัยหลายฉบับแล้ว (อัจฉรา รัศมิ์ธรรมและนิตยา อินญาวิเลิศ, 2547: 3) ถึงอย่างนั้นก็ตาม การเดินทางบนถนนสายการต่อสู้ของชาวบ้านคนจนสายนี้ก็ยังไม่มีสิ้นสุด ล่าสุดเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ.2548 คณะกรรมาธิการร่วม 2 สภา ได้ร่วมกันพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนโดยมีการเพิ่มเติม ‘เขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษ’ ซึ่งไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนได้ ทำให้ชุมชนจำนวนมากจะต้องถูกอพยพจากพื้นที่ป่า เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศเห็นร่วมกันว่าการเพิ่มเขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษนี้เข้าไปผิดจากเจตนารมณ์เดิมของพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาผ่านด้วยคะแนนเสียง 341 เสียง เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ด้วยเหตุนี้ การเดินรณรงค์ “ธรรมชาติยาดรจากเชียงใหม่ถึงรัฐสภาเพื่อป่าชุมชนของคนทั้งประเทศ” ซึ่งเกิดจากพลังศรัทธาในการต่อสู้ด้วยสันติวิธีของ “คนอยู่ป่า” จึงเริ่มขึ้นในวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนตลอดเส้นทางที่เดินผ่าน และเพื่อยืนยันคุณค่าของพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเปิด

โอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (เครือข่ายป่าชุมชน, 2548) จนกระทั่งวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2548 ขบวนการชาตียาตราฯ และเครือข่ายพันธมิตรได้เดินทางถึงรัฐสภาเพื่อยื่นยันในพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับที่ผ่านสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าว พร้อมกับรอฟผลการประชุมคณะรัฐมนตรีโดยผลในครั้งนั้นปรากฏว่าไม่สามารถนำวาระพิจารณาร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนเข้าพิจารณาได้ทันจึงยังไม่มีข้อยุติ ดังนั้นในส่วนของขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือจึงดำเนินงานต่อไป

ทั้งนี้กระบวนการพัฒนาที่จะนำไปสู่นโยบายใหม่ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมกำหนดนั้นหากยังคำนึงถึงเพียงมิติเรื่องชนชั้นโดยปราศจากการตระหนักถึงความละเอียดอ่อนของมิติทางเพศภาวะแล้วนโยบายใหม่ที่จะออกมา ก็อาจจะเป็นนโยบายที่มีความมืดบอดทางเพศภาวะและแม้ว่าสิ่งที่เป็นธรรมที่หวังไว้ในวันข้างหน้าจะเกิดขึ้นก็ไม่อาจหมายความว่าสถานะของผู้หญิงจะดีขึ้นด้วย

สำหรับผู้ศึกษาแม้จะไม่ได้เป็นชาวปกากะญอและไม่ได้ประสบปัญหาโดยตรงเช่นเดียวกับพี่น้องชาวบ้าน แต่ระยะเวลาห้าปีที่ผ่านมาในชีวิตของผู้ศึกษาที่ได้เข้าไปรู้จักและเรียนรู้กับชาวปกากะญอหลายท่านตั้งแต่ในฐานะการเป็นนักศึกษาฝึกงานที่โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน (DANCED) การเข้าร่วมเรียกร้องในฐานะกลุ่มนักศึกษาทำกิจกรรม การได้ทำงานเป็นอาสาสมัครของสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และการมีเพื่อนสนิทเป็นชาวปกากะญอ สิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความรักความผูกพันที่เกิดขึ้นกับพี่น้องชาวบ้านบางคนราวกับญาติมิตรและได้ทำลายอคติและความไม่รู้ไม่เข้าใจต่อชาวปกากะญอลงอย่างมากมาย นำไปสู่การเปิดใจเรียนรู้ถึงผู้คนและวัฒนธรรมที่ต่างออกไปอย่างระมัดระวังและเคารพมากขึ้น

ภายหลังเมื่อได้เข้ามาศึกษาหลักสูตรปริญญาโท สาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ศึกษาจึงได้มีความคิดคำนึงถึงผู้หญิงในลักษณะที่ละเอียดอ่อนมากขึ้นและมีแรงบันดาลใจต้องการทำงานศึกษาขั้นนี้ให้เกิดประโยชน์กับผู้หญิงปกากะญอในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือให้มากที่สุด ในภาวะการเคลื่อนไหวที่ยังต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ผู้ศึกษาจึงพบว่าผู้หญิงปกากะญอคนหนึ่ง ในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ นั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชนในหลายๆ สถานการณ์ เช่น ผู้นำในการอธิบายการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการเรียนรู้ป่าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้รู้เรื่องเมล็ดพันธุ์ มีบทบาทที่ยืดหยุ่นในการ “เป็นผู้หญิง” และบทบาทผู้นำในครอบครัว ผู้ศึกษาเชื่อว่าการสร้างความเข้าใจและเผยแพร่บทบาทของผู้หญิงปกากะญอว่าด้วยบทบาทในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวจะเป็นการหนุนเสริมผู้หญิงในระยะต่อไป

การทำความเข้าใจบทบาทของผู้หญิงปกากะญอในบริบทต่างๆ ทั้งภายในครอบครัว ชุมชนและเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เงื่อนไขของการรับบทบาทต่างๆ นั้นมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อให้เห็นภาพของผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือให้ชัดเจนมากขึ้น โดยจะพิจารณาและตรวจสอบว่าผู้หญิงมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวหรือไม่และมีรูปแบบเช่นไร ตลอดจนหาคำอธิบายว่าทำไมผู้หญิงจึงใช้รูปแบบดังกล่าวในการเคลื่อนไหว การศึกษานี้จะทำผ่านประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของชีวิตผู้หญิงปกากะญอคนดังกล่าวจากหย่อมบ้านแม่กองซ้าย บ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

หย่อมบ้านแม่กองซ้ายเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ของชาวปกากะญออยู่ท่ามกลางหุบเขาเขียวขจีแถบคอยหลวงเชียงดาว อันมีน้ำแม่กองซ้ายหล่อเลี้ยงเลือดเนื้อและวิญญาณของชาวบ้าน ซึ่งเป็นต้นน้ำที่ไหลลงสู่น้ำแม่แดงและแม่ปิงตามลำดับ หมู่บ้านเล็กๆ แห่งนี้ทำให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้วิถีชีวิต ที่อยู่กับธรรมชาติของคน ที่อยู่กับป่ากินกับป่าและดูแลรักษาป่า คำสอน น้ำใจ ความพยายาม ชีวิตและความรู้สึกอันเกี่ยวเนื่องกับบุคคลและสถานการณ์ต่างๆ อย่างไรก็ตามภายหลังจากการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว เมื่อปี พ.ศ. 2521 ทับพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยและที่ป่าชุมชนของชาวบ้านส่งผลให้บ้านแม่กองซ้ายกลายเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใจกลางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ทั้งๆ ที่ชาวบ้านอยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเขตอนุรักษ์ จากนั้นในปี พ.ศ. 2536 ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาวจะมีแผนอพยพชาวบ้านจากหย่อมบ้านแม่กองซ้ายลงมาสู่ที่รองรับบริเวณตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาวซึ่งในครั้งนั้นชาวบ้านไม่ยินยอมจึงเกิดการเจรจาระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน ผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่หน่วยจัดการต้นน้ำจนกระทั่งมีการระงับการอพยพ จากนั้นมาชาวบ้านได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือกับยังได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในสองหย่อมบ้านนำร่องในการรังวัดพิสูจน์สิทธิ์และจัดทำข้อมูลการใช้ประโยชน์และครอบครองที่ดินเพื่อกันเขตพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย ที่ป่าชุมชนของชาวบ้านออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว เมื่อปี พ.ศ. 2544 อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยเรื่องการเลี้ยงวัวควายในป่าและพลังงานก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์ รวมถึงการได้รับรางวัลชมเชยประเภทชุมชนจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากมูลนิธิธัญโลกสีเขียวและการเป็นพื้นที่ถ่ายทำรายการโทรทัศน์ เช่น รายการทุ่งแสงตะวัน รายการसानใจคนรักป่าทางเนชั่นชาแนล ฯลฯ และได้รับการเขียนถึงในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ การศึกษาทั้งหมดนี้หวังเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจการอธิบายสิ่งต่างๆ ในแบบผู้หญิงปกากะญอ และเกิดงานเขียนที่พูดถึงประสบการณ์ของผู้หญิงปกากะญอในบริบทการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการหนุนเสริมขบวนการต่อสู้เรียกร้องประเด็นปัญหาป่าไม้ที่ดินของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือต่อไป

1.2. คำถามของการวิจัย

1. ผู้หญิงปกากะญอที่เป็นกรณีศึกษามีส่วนร่วมและแสดงบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) โดยมีรูปแบบและเนื้อหาในการเข้าร่วมอย่างไร
2. สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการแสดงบทบาทของผู้หญิงปกากะญอที่เป็นกรณีศึกษาในรูปแบบและเนื้อหาดังกล่าวคืออะไร เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประสบการณ์ ภูมิหลังและบทบาทของผู้หญิงปกากะญอในครอบครัวและชุมชนหรือไม่ อย่างไร

1.3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทผู้หญิงปกากะญอคนหนึ่งในการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการที่ผู้หญิงคนดังกล่าวแสดงบทบาทนั้นๆ
2. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจเพศภาวะของกลุ่มชาติพันธุ์ภายใต้วัฒนธรรมปกากะญอว่าสัมพันธ์หรือมีผลอย่างไรต่อการแสดงบทบาทในการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหว
3. เพื่อศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงปกากะญอเพื่อนำเรื่องราวไปส่งเสริมผลักดันให้ผู้หญิงปกากะญอเข้ามามีบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะและยกระดับการเคลื่อนไหวในพื้นที่ส่วนตัวในลักษณะการเคลื่อนไหวของคนชายขอบอย่างมีนัยสำคัญ

1.4. นิยามศัพท์

1. ผู้หญิงปกากะญอในที่นี้คือผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอหนึ่งคนในฐานะเป็นกลุ่มเพศทางสังคมซึ่งผ่านลำดับขั้นตอนสถานภาพและบทบาทภายในครอบครัวหลายลำดับขั้นตั้งแต่การเป็นลูกสาว ภรรยา มารดา แม่ยาย ยาย และการเป็นแม่ จากห่อมบ้านแม่คงซ้าย บ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ
2. เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) เป็นเครือข่ายองค์กรประชาชนในภาคเหนือ จัดตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2537 โดยกลุ่มชุมชนเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำและนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐซึ่งมีการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ซ้อนทับที่อยู่อาศัย ที่ทำกินและเขตป่าของชุมชน โดยเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือหรือคกน. (ขณะที่กำลังศึกษา) มีสำนักงานอยู่ที่ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ คกน. ประกอบด้วยสมาชิกชาวกะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโปและลาหู่จากเครือข่ายลุ่มน้ำต่างๆ ดังนี้คือ 1) ลุ่มน้ำปิงตอนบน 2) ลุ่มน้ำวาง 3) ลุ่มน้ำแจ่ม

4) ลุ่มน้ำขาน 5) กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง และ 6) เครือข่ายลูกโคด ได้แก่ หมู่บ้านปางแดง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ บ้านหินลาดใน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และบ้านกลาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง (อัจฉรา รัญจิวธรรมและนิตยา อินญาวิเลิศ, 2547: 4)

3. ขบวนการเคลื่อนไหวหมายถึงการกระทำในรูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่องของคนหรือกลุ่มคนที่มาจากการจัดตั้งซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใด ในประเด็นใดประเด็นหนึ่งหรือหลากหลายประเด็นซึ่งในที่นี้หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่มุ่งแก้ไขปัญหาประเด็นป่าไม้และที่ดินในเขตป่าในแนวทางของสิทธิชุมชน ทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว กับการผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน พร้อมกับเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายประชาชนที่ทำงานในประเด็นอื่นๆ

4. การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมหมายถึงการตัดสินใจและกำหนดนโยบายต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและหรือเรื่องอื่นๆที่จะเกี่ยวโยงกับเรื่องสิ่งแวดล้อม ในทุกระดับทุกพื้นที่และเวลา อันหมายรวมถึงการเมืองทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4.1. การเมืองแบบทางการคือการตัดสินใจและกำหนดทางนโยบายภายใต้อำนาจรัฐตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ได้แก่ พรรคการเมือง กระบวนการเลือกตั้งและรัฐสภา ที่มีจะอยู่ในพื้นที่สาธารณะ

4.2. การเมืองแบบไม่เป็นทางการเป็นการแสดงออกถึงเจตจำนงทางความคิดและการกระทำที่กว้างออกไปโดยไม่จำกัดอยู่ภายใต้อำนาจรัฐหรือพื้นที่สาธารณะเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนตัวหรือวิถีชีวิตประจำวันด้วย

5. บทบาททางเพศภาวะ (Gender Roles) เป็นพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ที่สังคมหรือกลุ่มคนในสังคมกำหนดเป็นเงื่อนไขของกิจกรรม การงาน ความรับผิดชอบและหรือการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงและชาย บทบาททางเพศภาวะนี้ต้องพิจารณาเกี่ยวกับอายุ ชาติพันธุ์ ชนชั้น ศาสนา อุดมการณ์ต่างๆ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมือง การเปลี่ยนแปลงในบทบาททางเพศภาวะนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจและการเมือง รวมถึงนวัตกรรมต่างๆ ทางการพัฒนา ความสัมพันธ์ในบทบาททางเพศภาวะที่กำหนดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมอาจมีความยืดหยุ่นหรือเข้มงวด มีความเหมือนหรือแตกต่าง และอาจเกี่ยวเนื่องหรือขัดแย้งกันได้ (สุรัสวดี หุ่นพยนต์และชนาธิป บุญยเกตุ, 2546: 28)

6. การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะ (Gender Division of Labour) หมายถึงแบบแผนเกี่ยวกับหน้าที่ของสังคมโดยทั่วๆ ไปซึ่งผู้หญิงถูกแบ่งให้มีบทบาททางเพศภาวะชุดหนึ่งและผู้ชายถูก

แบ่งให้มีบทบาททางเพศภาวะอีกชุดหนึ่ง การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะที่ไม่เท่าเทียมกันเกี่ยวโยงถึง การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะที่มีการตอบแทนการแบ่งงานตามเพศภาวะที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ด้วย (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.bigpond.com.kh/users/gad/glossary/gender.htm>)

7. โลกาภิวัตน์ (Globalization) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โลกาภิวัตน์ แปลว่า “การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมผัส หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวางซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ เป็นต้น” คำว่า โลกาภิวัตน์ เริ่มใช้กันครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2528 โดยใช้เรียก “กระบวนการผสมผสาน เศรษฐกิจของประเทศต่างๆ เข้ากับตลาดระดับโลก” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศอย่างเข้มข้นมากขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม กระบวนการผสมผสานเศรษฐกิจประเทศต่างๆ เข้ากับตลาดโลกไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้น การค้าขายข้าม ประเทศและข้ามทวีปมีมานานแล้ว เช่น การขนส่งเส้นไหมจากประเทศจีนไปขายในยุโรปและอเมริกาเหนือมีมากกว่า 2,500 ปีแล้ว เมื่อชาวยุโรปค้นพบเส้นทางการเดินเรือที่เชื่อมต่อระหว่างทวีปต่างๆ เมื่อ 500 ปีที่แล้ว การค้าขายแลกเปลี่ยนวัตถุดิบกับสินค้าหัตถกรรมระหว่างอาณานิคมกับประเทศต่างๆ ใน ยุโรป กลายเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการ โลกาภิวัตน์ในอดีต การปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป เมื่อ 150 กว่าปีที่แล้วเป็นตัวกระตุ้นให้การค้าและการลงทุนข้ามประเทศขยายตัวขึ้นอย่างมาก ทุกครั้งที่ กระบวนการ โลกาภิวัตน์ได้รับแรงกระตุ้นด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีต ผลที่เกิดขึ้นคือการขยายตัวของการค้า การลงทุน และการเคลื่อนย้ายแรงงานซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง (คณะทำงาน โลกาภิวัตน์, 2544: 1)

1.5. แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

การศึกษาเรื่องผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ผู้หญิงปกากะญอคนหนึ่งในการช่วยกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คนจน.) ได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีซึ่ง แบ่งออกเป็นสามเรื่อง ได้แก่ 1. บทบาททางเพศภาวะในสังคมกะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอ 2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเสริมอำนาจผู้หญิง และ 3. กระบวนการทำให้ความยากจน กลายเป็นเรื่องของผู้หญิง

1.5.1. บทบาททางเพศภาวะในสังคมกะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกศึกษาผู้หญิงปกากะญอหรือกะเหรี่ยงสะกอ ดังนั้นในที่นี้ผู้ศึกษาจะบรรยายถึงเพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะของปกากะญอ เพื่อจะเผยให้เห็นถึงบทบาททางเพศภาวะในสังคมปกากะญออันมีผลต่อกระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิง ในสังคมปกากะญอมีบทลำนำนานจำนวนมากที่กล่าวถึงความสัมพันธ์หญิงชายในลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและขาดกันไม่ได้ ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 1

“เสาเตาไฟสี่ต้นคู่กัน	(เสาเอ กี้ เตอ อี หล่า อี เล)
เสาเตาไฟสี่ต้นค้ำกัน	(เตอ เสาเอ กี้ อี หล่า อี เล)
ลำพังหญิงอยู่ไม่ได้	(โอะดีหมีมือเปอะ โอะเตอะเซ)
ลำพังชายอยู่ไม่รอด	(โอะดีควาเปอะ โอะเตอะเซ)
อยู่ตั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ	(โอะเสอะก๊ะทีหว่าหย่าเย)
ตามที่บรรพชนผูกพันเรา	(โอะเลอะมีเตอะเลอะปก่าเตอะ)”

(ถาวร กัมพลกุล, 2547: 128)

ตัวอย่างที่ 2

“ต้นเดือนมกราคมแล้ว แม่ดอกไม้ป่า
ต้นเดือนกุมภาพันธ์แล้ว แม่ดอกไม้ป่า
หญิงอยู่คนเดียว อยู่ยาก
ชายอยู่คนเดียว ก็ลำบาก
อยู่ด้วยกัน เหมือนฝั่งน้ำสองฝั่ง
อยู่ได้เพราะผู้มาเยือน และคนเฒ่าคนแก่”

(พ่อเลป่าและวีระศักดิ์ ขอดระบ่า, 2538: 52)

ตัวอย่างที่ 3

“ถ้าน้องเป็นพันธุ์ข้าว พี่จะเป็นค้ำเสียม
หว่านเมล็ดสนุกสนานบนภูเขา”

(พ่อเลป่าและวีระศักดิ์ ขอดระบ่า, 2538: 64)

ตัวอย่างที่ 4

“ถ้าน้องเป็นสันเขา พี่จะเป็นหุบเขา
ถ้าน้องเป็นข้าวเปลือก พี่จะเป็นยุ้งข้าว”

(พ่อเลป่าและวีระศักดิ์ ขอกระบ่า, 2538: 64)

ตัวอย่างที่ 5

“ไม่คำข้าวทอง หม้อข้าวเงิน (Nauj do hkwx htoo s' pez cei.)
หากน้องเป็นแกง พี่ก็จะเป็นข้าว (nauj meij taj soo cau meij mei.)”

(เครือข่ายกองทุนข้าว, 2548)

บทลำน่าข้างต้นในตัวอย่างที่ 1 และ 2 เรียกว่าทาสวมคที (ทาคุ) ส่วนมากร้องในงานพิธีมัดมือหมู่บ้าน งานแต่งงาน การพบปะกัน และในบริบทปัจจุบันคืองานประชุม (สัมภษณ์ จิรัญ มั่นสุข เจริญวงศ์ 15 กรกฎาคม 2550) ส่วนบทลำน่าในตัวอย่างที่ 3 4 และ 5 เป็นบทลำน่าที่ผู้ชายและผู้หญิงก็ร้องได้ซึ่งเรียกว่า ทาสวกับหนุ่ม (ทาหน่อเดอเจ๊ะ) ซึ่งจะร้องในเวลาปกติที่ต่างๆ เช่น ในไร่ในนา ที่บ้าน และตามโอกาสคือในงานศพซึ่งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะร้องทาสวกับหนุ่มเป็นรอบๆ ในเวลาใกล้รุ่งสาง เนื้อหาเป็นการเปรียบเทียบการต้องมีอยู่คู่กันของหญิงและชายและการพึ่งพาอาศัยกัน เหมือนกับหากไม่มีข้าว ยุ้งข้าวก็ไม่มี หรือหากไม่มีที่ดินก็จะเป็นไรไร้กินได้ จะมีอย่างใดอย่างเดียวไม่ได้ คนปกากะญอมองว่าหากไม่แต่งงานถือว่าไม่มีบ้าน ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ จะต้องอาศัยพี่น้องหรือพ่อแม่ แม้ว่าแต่งงานแล้วแต่ยังไม่มีทรัพย์สินสมบัติจริงๆ ก็ตามก็จะถือว่ามีการครบครันคือมีความเป็นผู้ใหญ่แล้ว (สัมภษณ์ แก้ว คาคี 31 พฤษภาคม 2550)

ถาวร กัมพลกุล กล่าวว่าบรรพชนปกากะญอสอนว่าผู้ชายขาดผู้หญิงไม่ได้ ผู้หญิงก็ขาดผู้ชายไม่ได้ หญิงและชายต้องอยู่ด้วยกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชายหญิงมีความสำคัญเท่ากัน ตามวัฒนธรรมปกากะญอถือว่าไร้เป็นของผู้ชาย ส่วนบ้านจะเป็นของผู้หญิง แต่ผู้สร้างบ้านคือผู้ชาย ส่วนผู้ทำงานดูแลถอนหญ้าในไร้จะเป็นผู้หญิง เช่นเดียวกับ ตะกร้า กระบุง กระด้ง สุ่มไก่ ครกกระเดื่อง ที่ตามวัฒนธรรมเป็นหน้าที่ของผู้ชาย แต่ผู้นำไปใช้ส่วนใหญจะเป็นผู้หญิงเนื่องจากงานเลี้ยงไก่ คำข้าว ผัดข้าว หุงหาอาหาร เป็นหน้าที่ตามวัฒนธรรมของผู้หญิง นอกจากนี้ความสัมพันธ์เช่นนี้ยังปรากฏในนิทานปกากะญอที่บรรพชนได้เล่าสืบต่อกันมาในเรื่องหนึ่งว่า (ถาวร กัมพลกุล, 2547: 127)

“หญิงชายคู่หนึ่ง นั่งอยู่ด้วยกัน ทั้งสองได้ลองเปรียบเทียบอวัยวะส่วนต่างๆ ของกันและกัน และได้เห็นว่าทุกอย่างมีเหมือนกันหมด มือ เท้า แขน ขา หัว ผม ตา จมูก ปาก ฟัน คอ ฯลฯ แต่ที่ไม่เหมือนกันคืออวัยวะเพศ ของหญิงเป็นอีกแบบหนึ่ง ของชายก็เป็นอีกแบบหนึ่ง ดังนั้นเขาจึงตกลงกันว่า นี่ถ้าหากเรามีด้วยกันเหมือนทุกอย่าง เราคงไม่จำเป็นต้องพึ่งพากัน เราพึ่งตนเองได้ แต่ว่ามีอยู่อย่างที่เราไม่มี ฉันมีแต่เธอไม่มี เราจึงต้องพึ่งพากัน ต้องอยู่ด้วยกัน ของที่ฉันมี เธอไม่มี ฉันจะให้เธอ ของที่ฉันไม่มี เธอมี เธอก็ให้ฉัน ด้วยเหตุนี้ หญิงชายจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันตราบนานทุกวันนี้”

จากนิทานเรื่องนี้เห็นได้ว่า เป็นการเปรียบเทียบลักษณะหญิงชายจากกายภาพหรือเพศสรีระซึ่งพบว่าในแง่กายภาพนั้นหญิงชายมีอวัยวะเหมือนกันยกเว้นอวัยวะสืบพันธุ์ การมีอวัยวะสืบพันธุ์ที่ต่างกันนี้นอกจากจะนำไปสู่การมีบทบาททางเพศในเชิงกายภาพที่ต่างกัน นั่นคือ ผู้ชายมีระบบสืบพันธุ์ที่ผลิตน้ำเชื้อเพื่อมาผสมกับฝ่ายผู้หญิงที่มีรังไข่ ผลิตไข่ออกมา เมื่อผสมกัน ผู้หญิงก็มีมดลูกรองรับตัวอ่อนจนเป็นทารกใกล้คลอด จนกระทั่งคลอดลูก และร่างกายของผู้หญิงก็ผลิตน้ำนมสามารถให้ลูกดื่มนมได้ กับคำสอนของบรรพชนปกากะญอที่ว่า

“ผู้ที่ทุบตีผู้หญิง ผู้ที่ทุบตีภรรยาของตน จะเป็นผู้ที่มิบาปหนัก เพราะผู้หญิงจะสู้แรงผู้ชายไม่ได้วันยังค่ำ”

ซึ่งหมายถึงโดยสรีระ ผู้ชายจะเป็นฝ่ายที่มีกำลังร่างกายมากกว่าผู้หญิงแล้วนั้น การมีอวัยวะสืบพันธุ์ที่ต่างกันยังนำไปสู่การมีกรอบการเรียนรู้ที่ต่างกันของแต่ละเพศ ทำให้มีความสามารถความเชี่ยวชาญที่ต่างกันระหว่างหญิงชายด้วย ทำให้เกิดความคิดว่ามีความเป็นหญิงความเป็นชายแท้ๆ ที่มีความต่างกันอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ทั้งสองฝ่ายต้องแลกเปลี่ยนกันและพึ่งพาอาศัยกัน นอกเหนือไปจากเรื่องทางกายภาพ

นอกจากนี้ความแตกต่างทางด้านกำลังแรงงานระหว่างหญิงชายยังถูกหยิบยกขึ้นมาอธิบายเชื่อมโยงกับการจัดสรรหน้าที่การทำงานด้วย เช่น ผู้ชายมีหน้าที่ทำงานหนักที่ต้องออกแรง เช่น ขุดคันนา ทำเหมือง ขนข้าวหรือแบกของหนักๆ เป็นต้น (สัมภพณัเสารัคำ พะครี 11 มกราคม 2546) ในขณะที่ผู้หญิงถูกอธิบายในหน้าที่การเลี้ยงลูกว่าลูกนั้นเป็นของแม่หรือว่าลูกควรจะอยู่กับแม่มากกว่า

(สัมภาษณ์แล้ว คาติ 11 มกราคม 2546) ซึ่งเกี่ยวข้องกับคนที่ผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดและให้นมลูก จึงอาจจะกล่าวได้ว่าสังคมปกากะญอได้ใช้พื้นฐานทางเพศวิถีที่ต่างกันมาเป็นตัวกำหนดเพศภาวะและบทบาทหน้าที่ที่ต่างกันของทั้งสองเพศด้วย ทั้งนี้โดยเนื่องงานไม่ได้มีการให้ค่าของงานระหว่างงานที่ผู้หญิงและผู้ชายทำต่างกัน แต่การแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างหญิงชายที่ผู้หญิงทำงานในบ้านมากกว่าและให้บทบาททางสังคมในชุมชนสำหรับผู้ชาย เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำทางพิธีกรรม รวมถึงการที่รัฐให้บทบาทผู้นำแก่ผู้ชายนั้นมีผลทำให้ผู้หญิงผู้ชายมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทั้งด้านความรู้ การมีตำแหน่งในชุมชน การมีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ในระดับที่ต่างกัน

งานวิจัยเรื่ององค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพของแม่และเด็กชนเผ่าปกากะญอ (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2545) ได้สะท้อนให้เห็นวิถีคิดและกระบวนการสร้างความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมปกากะญอ ซึ่งเริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ เมื่อเด็กถือกำเนิดขึ้นมาและเติบโต ตามลำดับดังนี้

การตั้งครรภ์/ความฝันของผู้แต่งงาน ในความเชื่อของปกากะญอ ความหมายของสิ่งต่างๆ ที่ฝันเห็นจะมีอยู่ในตัวเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกๆ คนรวมทั้งสัตว์แต่ละชนิดจะมีความหมายเฉพาะ ดังตารางต่อไปนี้

ความหมายตามความเชื่อของปกากะญอ

สิ่งของ	เพศ
1. เสื้อผ้า (ตา กิ หยะ)	ผู้หญิง
2. แหวน (เปือ ซิ)	ผู้หญิง
3. กำไลข้อมือ (ที ปัก)	ผู้หญิง
4. ดอกไม้ (ตา พอ)	ผู้หญิง
5. ต่างหู (หน้า ดิ)	ผู้หญิง
6. กระจัง (แปร ส่า)	ผู้หญิง
7. หม้อข้าว หม้อแกง (เซอ เปอ)	ผู้หญิง
8. ลูกปัด (แพ)	ผู้หญิง
9. ปืน (ซิ หนะ)	ผู้ชาย
10. งู (กือ)	ผู้ชาย

สิ่งของ	เพศ
11. มีด (แกระ)	ผู้ชาย
12. คาบ (หนะ)	ผู้ชาย

จะเห็นได้ว่าสิ่งต่างๆ ที่ฝันเห็นนั้นเป็นสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะและบทบาททางเพศ ภาวะของปกากะญอโดยถูกนำมาเชื่อมโยงกับเพศของเด็กที่จะเกิดมา เช่น เสื้อผ้าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการทอผ้าของผู้หญิงจึงมีความเชื่อว่าลูกที่จะเกิดมานั้นเป็นเด็กผู้หญิง

เด็กแรกเกิด/การตั้งชื่อ แม่กับพ่อจะตั้งชื่อให้ลูกในลักษณะต่างๆ เช่น การตั้งชื่อเพื่อเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับลูก การให้แขกที่มาเยี่ยมเยียนที่บ้านตั้งชื่อให้ (สัมภาษณ์ สรศักดิ์ เสนาะพร ไพโร 26 กันยายน 2548) การตั้งชื่อเกี่ยวกับสัตว์ ต้นไม้หรือธรรมชาติตามแต่โลกทัศน์และความชอบของแต่ละบุคคล ฯลฯ ซึ่งหากแม่กับพ่อตั้งใจที่จะระบุเพศของลูกในชื่อหรือนัยหนึ่งเป็นการระบุความคาดหวังไปในตัว สำหรับผู้หญิงจะมีชื่อต้นว่า “หน่อ” และผู้ชายมีชื่อต้นว่า “พา” เช่น หน่อซอโพ ซึ่งหมายถึงเด็กหญิงลูกไก่ ส่วนการเรียกชื่อลูกของปกากะญอ แม่พ่อจะเรียกลูกชายว่า “โพควา” (Hpo Hkwa) และลูกสาวว่า “โพหมื่อ” (Hpo Muj) และมีการเรียกลูกคนสุดท้ายว่า “โพเสอะดา” ซึ่งหากจะระบุเพศก็จะเรียกลูกชายคนสุดท้ายว่า “พาเสอะดา” (Hpa S'da) และลูกสาวคนสุดท้ายว่า “หน่อเสอะดา” (Nauj S'da)

เด็กอายุครบหนึ่งปี/การทอเสื้อขนเผ่า เมื่อเด็กอายุครบหนึ่งปี ผู้หญิงที่เป็นแม่จะต้องทอเสื้อขนเผ่าให้แก่เด็กโดยเชื่อว่าเสื้อเป็นสิ่งสำคัญต่อเด็ก หากไม่ได้ทอเสื้อให้แก่เด็ก มีความเชื่อว่าเด็กจะโตช้า แกระแกร็น สุขภาพไม่ดี เด็กจะร้องไห้บ่อยหรือเดินช้า เพราะขวัญของเด็กต้องการเสื้อผ้า การทำเสื้อตัวนี้ต้องทำภายในหนึ่งวัน เสื้อเด็กผู้หญิงจะต้องทอด้วยด้ายสีขาวล้วน ถ้าเป็นผู้ชายจะต้องทอด้วยด้ายสีแดงล้วนเช่นกัน เสื้อทั้งสองชนิดไม่มีลวดลาย และก่อนที่จะใส่ให้เด็กจะต้องให้สุนัขหรือก้อนเส้าที่ใช้ทำเตาไฟไล่เสียก่อน เพราะเชื่อว่าสุนัขเป็นสัตว์ที่สุขภาพแข็งแรง ไม่ค่อยเป็นโรคร้าย ไข่เจ็บและก้อนหินเป็นสิ่งที่คงทนถาวร เป็นการถือเคล็ดสวมนำร่องให้แก่เด็กก่อน เพื่อที่เด็กจะได้เติบโตแข็งแรงและมีอายุยืนนาน

การทอเสื้อสีต่างกันน่าจะนำไปสู่การให้ความหมายและบทบาทกับแต่ละเพศที่แตกต่างกัน ในระยะต่อมาด้วย ในแง่ของความหมายกล่าวคือ เสื้อสีแดง “เซพอ” (Hseizgauz) สำหรับสวมให้กับเด็กชายนั้นสีแดงจะหมายถึงความเป็นผู้นำ ความแข็งแกร่ง ในขณะที่เสื้อสีขาว “เซวา” (Hseizwa) สำหรับสวมให้กับเด็กหญิงนั้นหมายถึงความบริสุทธิ์อันมีนัยถึงความบริสุทธิ์ในเรื่องเพศ (สัมภาษณ์

จิรัญ มั่นสุขเจริญวงศ์ 3 ธันวาคม 2548) ดังจะเห็นได้ว่าผู้ชายจะสวมเสื้อสีแดงไปตลอดทุกช่วงวัยของชีวิตเว้นเสียแต่เวลาและฟูหรือชายเสื้อที่จะบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานภาพของผู้ชายที่แต่งงานแล้วกับผู้ชายที่ยังไม่แต่งงานซึ่งไม่เป็นที่สังเกตมากนัก ต่างกับผู้หญิงที่เมื่อออกรับแล้วจะต้องเปลี่ยนมาสวมเสื้อสีดำหรือสีน้ำเงิน ห้ามกลับมาสวมเสื้อสีขาวเป็นอันขาด อันเป็นการบ่งบอกถึงสถานภาพการเป็นแม่บ้านหรือผู้หญิงที่แต่งงานแล้วและความหมายในเรื่องเพศก็คือเป็นผู้หญิงที่ผ่านการร่วมเพศกับผู้ชายมาแล้วนั่นเอง ในขณะที่วิถีคิดแบบนี้ไม่ปรากฏกับผู้ชายผ่านทางเครื่องแต่งกายหรือสิ่งบ่งชี้ภายนอก เช่นเดียวกับประเด็นการใช้คำนำหน้านามในสังคมไทยที่ผู้ชายไม่ต้องเปลี่ยนคำนำหน้านามเมื่อสมรสแล้วแต่ผู้หญิงกลับต้องเปลี่ยนจาก “นางสาว” มาเป็น “นาง” นั่นเอง ประเด็นสีเสื้อของปกากะเฉยนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่ามีการให้ความหมายกันคนละเรื่องคือ เสื้อของผู้ชายที่ไม่มีการเปลี่ยนสีเสื้อหลังจากแต่งงานแล้วเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเป็นตัวตนของผู้ชายที่เป็นลักษณะที่สังคมยอมรับโดยที่ไม่ผูกติดกับเรื่องเพศและอีกเพศหนึ่ง ในขณะที่เสื้อของผู้หญิงกลับเป็นการบ่งชี้ถึงความเป็นตัวตนของผู้หญิงที่อิงกับเรื่องเพศและอิงกับเพศชาย ไม่ใช่ตัวตนของผู้หญิงเดี่ยวๆ

ในแง่ของบทบาททางเพศภาวะ เสื้อสีขาวของผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานนั้นสื่อถึงความสดใส แข็งแรงและการเริ่มต้นที่ดี ดังจะเห็นได้จาก พิธีกรรมในไร่หมุ่นเวียนที่จะมีหนุ่มสาวคู่แรกที่เป็นผู้หยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมที่เตรียมไว้เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อพืชพันธุ์อื่นๆ ในไร่ ส่วนเสื้อสีดำและน้ำเงินที่มีลายปักเดียวของผู้หญิงที่แต่งงานแล้วนั้นสื่อถึงภาระหน้าที่ของการทำมาหากินในไร่นาที่คลุกฝุ่นดิน การเป็นแม่เรือนและผู้ดูแลทุกคนในครอบครัว นอกจากนี้ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วยังจะเป็นผู้ที่สวมซิ่นให้กับผู้หญิงที่กำลังจะออกรับอีกด้วย ส่วนเสื้อสีแดงของผู้ชายนั้นในแง่เวลาและความสวยงามมันได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของผู้หญิงในครอบครัวของเขาซึ่งอาจจะ เป็นแม่ ภรรยาหรือญาติผู้หญิงในเรื่องการถักทอและตัดเย็บเสื้อผ้า (สัมภาษณ์ จารุณีย์ จินดา 1 ธันวาคม 2548) อันเป็นบทบาทของผู้หญิงปกากะเฉย ในทัศนะของผู้ศึกษา สีของเสื้อผู้หญิงที่ต่างกันระหว่างสีขาวกับสีดำสีน้ำเงินนั้นเป็นกรอบที่ทำให้ผู้คนมองเห็นผู้หญิงในกรอบของเรื่องเพศก่อนที่จะรับรู้ความเป็นหญิงในด้านอื่นๆ ซึ่งน่าจะเกี่ยวกับการมีมาตรฐานเรื่องเพศที่ไม่เหมือนกันระหว่างหญิงชายในสังคมปกากะเฉยเป็นเรื่องสำคัญ

เด็กอายุ 2-3 ปีขึ้นไป/การอบรมสั่งสอน เมื่อเด็กอายุ 2-3 ปีขึ้นไป เด็กจะเริ่มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ได้ เช่น สามารถให้อาหารไก่เลียนแบบ ไปยิ้งนก หัดเล่นเลียนแบบ สำหรับวัยขนาดนี้อาจยังไม่เห็นความเป็นหญิงความเป็นชายที่ชัดเจนนัก หากแต่เมื่อเด็กอายุประมาณ 8 ปีขึ้นไป ซึ่งจะสามารถติดตามพ่อแม่ไปสวนไปนาได้แล้วและสามารถรับผิดชอบงานได้ก็จะเห็น

เพศภาวะและบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนขึ้นซึ่งมาจากกระบวนการเรียนรู้ที่เรียนรู้ได้อย่างใกล้ชิดกับเพศเดียวกัน

กระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลโดยตรงต่อเพศภาวะของเด็กคือการเรียนรู้กิจวัตรประจำวันของแต่ละเพศซึ่งจะแตกต่างกันระหว่างหญิงชาย เป็นเรื่องของบทบาททางเพศภาวะ เด็กผู้หญิงจะเรียนรู้จากแม่และญาติผู้หญิง ส่วนเด็กผู้ชายจะเรียนรู้จากพ่อและญาติผู้ชาย ดังนี้

1. การเรียนรู้กิจวัตรประจำวันของเด็กผู้ชาย

- 1) การดูแลสัตว์เลี้ยง เช่น การไปอยู่ป่างควาย
- 2) การทำอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในบ้าน เช่น การจักสาน
- 3) การคบเพื่อน

งานของผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นงานนอกบ้านและเป็นงานหนัก เช่น การไปไร่ไปนา เด็กผู้ชายจะเรียนรู้การล้อมรั้ว เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เลี้ยงช้าง พกและใช้อาวุธ เช่น มีด ปืน หน้าไม้ หนังสติ๊ก ตู๋เบ็ด ตกปลา กับหรือดั่งดักหนู เรียนรู้ที่จะออกไปหาของป่าที่อยู่สูง เช่น เก็บน้ำผึ้ง ถ้าอยู่บ้านจะเรียนการจักสาน ทำเชือกวัวควาย ตีเหล็ก สร้างบ้าน ทำคอกหมู คอกวัว ทำครกกระเดื่องให้แม่ให้น้องผู้หญิง ซ่อมหลังคาบ้าน ไถนา สานตะกร้า หาบปลา

2. การเรียนรู้กิจวัตรประจำวันของเด็กผู้หญิง

- 1) การเลี้ยงน้อง
- 2) การทำงานบ้าน เช่น หุงข้าว ตักน้ำ
- 3) การถักทอและการตัดเย็บเสื้อผ้า
- 4) การเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู
- 5) การคบเพื่อน

เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่จะเรียนรู้จากแม่และญาติพี่น้อง บทบาทเป็นเรื่องของงานบ้าน เช่น ตำข้าว ตักน้ำ เลี้ยงสัตว์เล็ก (หมู ไก่) หุงข้าว ทำอาหาร งานทอผ้า ปักเสื้อ ฝ้ายบ้าน เลี้ยงน้อง เก็บฟืน คายหญ้า กำวัชพืช ในไร่ในสวน ซักผ้า ล้างถ้วย ล้างชาม ทำความสะอาดบ้านและอุปกรณ์การหาสัตว์น้ำ เช่น แอ๊ะแซะ

นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้เรื่องครอบครัว ชุมชน สังคม เครือญาติ ที่ผ่านมาจากสุภามิต คำสอน ข้อห้าม กฎจาริตประเพณี ตำนาน นิทาน เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้านหรือบทกลอน แนวคิดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ รวมถึงการเรียนรู้และถ่ายทอดเฉพาะด้านสำหรับแต่ละเพศ ดังนี้

1. การเรียนรู้และถ่ายทอดเฉพาะด้านสำหรับเด็กผู้ชาย เด็กผู้ชายจะเรียนรู้คาถาอาคม การรักษาโรคเฉพาะโรค การรำดาบ บทลำน่าต่างๆ และบทลำน่าที่ใช้ตอบโต้บทลำน่าผู้หญิง การตีเหล็ก อวุธการล่าสัตว์ป่า และการจักสาน

2. การเรียนรู้และถ่ายทอดเฉพาะด้านสำหรับเด็กผู้หญิง เด็กผู้หญิงจะรับการถ่ายทอดเฉพาะในเรื่องหัตถกรรมการทอผ้า คาถาอาคมเฉพาะโรค เรียนรู้และฝึกเป็นหมอตำแย การรักษาโรคเบื้องต้น การทำคลอด และการทำแป้งเหล้า

การเรียนรู้และถ่ายทอดเฉพาะด้านสำหรับแต่ละเพศดังกล่าวนำมาสู่การกำหนดความสามารถในการทำกิจกรรมของแต่ละเพศ กิจกรรมที่แบ่งตามเพศของเด็ก มีดังนี้

1. กิจกรรมสำหรับเด็กผู้ชาย เป็นการเล่นดนตรีในงานแต่งงานจำพวก กลอง ฉิ่ง ฉาบ ฆ้อง การเป่าเขาควย การเล่นเตหน้า เป็นต้น

2. กิจกรรมสำหรับเด็กผู้หญิง ได้แก่

1) การช่วยหุงข้าว ตักน้ำ ดูแลแขกผู้หญิง มวนบุหรี่ จัดหมากจัดพลู ฯลฯ ในงานแต่งงาน

2) การทำแป้งเหล้า ชาวปกากะญอเชื่อว่าคนที่ทำแป้งเหล้าจะต้องเป็นเด็กสาวบริสุทธิ์อายุตั้งแต่ 6-15 ปี หญิงที่แต่งงานแล้ว ถ้าทำแล้วจะได้แป้งเหล้าที่ทำเหล้าออกมาไม่อร่อย

3) การเป็นคนเริ่มปลูกเมล็ดพันธุ์ที่จะปลูกลงในไร่และสวน

นอกจากนี้ การเรียนรู้บทบาททางเพศภาวะยังอยู่ในการละเล่นพื้นบ้านหลายๆ อย่างของเด็กปกากะญอ เช่น การเล่นยิงปืน การเล่นไม้โก้งแก้ง การเล่นลูกข่างสะบ้า การเล่นปิ่นก้านกล้วย การเล่นเลี้ยงตัวกว้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นการละเล่นที่เด็กทั้งสองเพศเล่นได้ หากแต่ว่าการทอผ้าซึ่งเป็นงานสำหรับผู้หญิงก็ถูกนับว่าเป็นการเล่นชนิดหนึ่งด้วย

สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีส่วนหล่อหลอมให้เด็กแต่ละคนเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนตามความคาดหวังของสังคมหรือเพศภาวะตามเพศสรีระของตนตามความสามารถและเงื่อนไขที่ต่างกันออกไป นำไปสู่เพศภาวะในลักษณะต่างๆ ดังที่แก้ว คาคิ ผู้นำชุมชนบ้านแม่คองซ้าย ได้กล่าวถึงชื่อหญิงชายในอุดมคติของปกากะญอ ซึ่งฝ่ายหญิงมีชื่อว่า “หน่ออรู” และฝ่ายชายมีชื่อว่า “ทอซาเซอ” ทั้งยังได้อธิบายถึงคำที่ใช้เรียกผู้หญิงและผู้ชายแต่ละประเภทไว้ดังนี้ (สัมภาษณ์แก้ว คาคิ 10 มกราคม 2546)

คำที่ใช้เรียกผู้หญิงและผู้ชายแต่ละประเภท

ผู้หญิง	ผู้ชาย
1. เพาะหม้อ: ผู้หญิงที่ทำงานเก่ง ทำงานตามดวง ตะวันและมีความขยันขันแข็ง	1. เพาะควา: ผู้ชายที่ทำงานเก่งที่สุด สามารถจัดสรรได้ทุกอย่างและมีคาถาอาคม
2. เพาะเมอ: ผู้หญิงที่จะทำงานเมื่อถูกใช้เท่านั้น ซึ่งแก้ว คาคติเปรียบเทียบกับเหมือนผู้หญิงสมัยนี้	2. เพาะตี: ผู้ชายที่ทำงานทุกอย่างได้หากต้องทำงานผู้หญิงก็สามารถทำได้
3. เพาะลิลู เพาะโกษา: ผู้หญิงที่สอนไม่ค่อยได้ ใช้งานแล้วไม่ทำ ไม่เชื่อฟัง	3. เพาะเอาะคา: ผู้ชายที่ใช้งานไม่ได้ สิ่งที่ต้องทำ แต่กลับไม่ทำ คล้ายกับวันทั้งวันอ้าปากมองไปมองมา
	4. เพาะอฮา: ผู้ชายที่วันๆ หัวเราะไปเรื่อยเปื่อย ไม่ทำงานอะไร

อย่างไรก็ตาม เจื้อนใจของแต่ละบุคคลและบริบทครอบครัว ชุมชนและสังคมที่ต่างกัน เช่น ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาจากสังคมเมือง ผู้หญิงที่เป็นม่าย ครอบครัวที่ไม่ได้นับถือศาสนาดั้งเดิม ชุมชนที่ยึดถือประเพณีอย่างเคร่งครัดและวิถีการผลิตแบบพึ่งพิงป่า ชุมชนที่มีการผลิตเชิงพาณิชย์ ชุมชนที่มีผู้นำทางการและมีหน่วยงานราชการ ฯลฯ ภาวะการแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะก็ย่อมแตกต่างกันออกไป ผู้หญิงผู้ชายบางคนก็ไม่ได้ทำตามบทบาททางเพศภาวะที่วัฒนธรรมได้กำหนดไว้เสมอไป ดังเช่น ผู้ชายบางคนมีความสามารถในการทอผ้าและทอผ้าใช้เอง ผู้ชายบางคนทำงานบ้านและไม่ค่อยออกนอกบ้าน ผู้ชายบางคนก็ไม่ได้จักสานอุปกรณ์เครื่องใช้ในบ้านแต่จะซื้อจากในเมือง หรือผู้ชายบางคนก็แบ่งเบาระยะของผู้หญิงซึ่งเป็นแม่ในการเลี้ยงไก่เลี้ยงหมูเพราะพี่น้องที่เป็นผู้หญิงไม่ได้อยู่ที่บ้าน ขณะที่ผู้หญิงบางคนก็ไม่มีความสามารถด้านการทอผ้าและไม่ได้ทำงานในภาคเกษตรอีกต่อไป ผู้หญิงบางคนรับบทบาทผู้นำในชุมชนทำให้ต้องออกนอกบ้านมากขึ้น และในขณะที่ผู้หญิงผู้ชายปกากะญอบางคนทำงานในเมืองโดยที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบอยู่กับป่ากินกับป่าในบริบทของหมู่บ้านบนภูเขาอันเป็นสภาพลักษณะที่คนทั่วไปคุ้นชินอีกแล้ว ด้วยเหตุต่างๆ นี้การสลับบทบาททางเพศภาวะระหว่างหญิงชายจึงมีโอกาสเกิดขึ้นได้ในหลายๆ สถานการณ์ ในบางครั้งเมื่อผู้ชายคนหนึ่งสวมบทบาทผู้หญิง เช่น การช่วยเหลืองานในบ้าน การอยู่กับบ้าน ผู้ชายคนดังกล่าวจะได้รับการชื่นชมจากครอบครัวและผู้คนในชุมชน (สัมภาษณ์ ชัยประเสริฐ โปกะ 18 ตุลาคม 2548) ในขณะที่ผู้ชายบางคนที่ต้องช่วยงานบ้านในยามที่ผู้หญิงต้องออกจากชุมชนกลับรู้สึกขัดแย้งกับการรับบทบาทผู้หญิงของตนเองในลักษณะการพูด

เช่นว่า “ทำงานบ้านจนกลายเป็นผู้หญิงไปเลย” (สัมภาษณ์ พญ. โอโตะเซา 5 พฤษภาคม 2547) อาจเพราะบทบาทของผู้หญิงปกากะญอที่ต้องดูแลบ้านทำให้ไม่สามารถออกไปข้างนอกหรือเดินทางไกลได้ สำหรับผู้หญิงที่มารับบทบาทที่ถูกบอกว่าเป็นของผู้ชายบ้าง เช่น การเป็นครู ทำงานองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้หญิงก็ยังคงรับหน้าที่ดูแลบ้านและคนในครอบครัว ในขณะที่ผู้ชายอาจรับภาระในบ้านน้อยกว่า บางชุมชนมีผู้หญิงออกมาเป็นตัวแทนร่วมงานของกลุ่มทางวัฒนธรรมนอกหมู่บ้าน แต่คนทั้งหญิงชายส่วนหนึ่งในหมู่บ้านยังไม่ค่อยยอมรับการที่ผู้หญิงออกไปเป็นตัวแทนหรือผู้นำของชุมชน อย่างไรก็ตามการแบกรับภาระงานบ้านและงานในไร่นาก็มีการแบ่งหน้าที่แตกต่างกันและไม่ตายตัวในแต่ละครอบครัว

กล่าวโดยสรุปแล้ว เพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะของปกากะญอนั้นตั้งอยู่บนฐานของเพศสรีระ กล่าวคือเมื่อเด็กเกิดมามีอวัยวะเพศชายก็จะถูกนำเข้ากรอบการเรียนรู้เพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะของผู้ชาย เช่นเดียวกับเด็กที่เกิดมามีอวัยวะเพศหญิงก็ต้องเรียนรู้ลักษณะเพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะของผู้หญิง เพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะเหล่านี้ได้ถูกผลิตซ้ำด้วยกระบวนการจัดเกล้าทางสังคมที่ดำเนินอยู่ตามจารีตประเพณีของปกากะญอ แม้ว่าผลการศึกษาของสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท.) ได้กล่าวว่าบทบาททางเพศภาวะเป็นสิ่งที่ต้องสืบทอดและฝึกฝนจากคนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งมีเพศเดียวกันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าเพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะนั้นเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากมนุษย์และสามารถเรียนรู้ ฝึกฝน และเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งไม่ใช่ลักษณะธรรมชาติหรือลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่ในสังคมปกากะญอได้ให้ความหมายกับเพศภาวะว่าเป็นลักษณะธรรมชาติและจารีตประเพณี อีกทั้งไม่ได้มีการแยกระหว่างเพศสรีระกับเพศภาวะออกจากกันแต่อย่างใด

นอกจากนี้หากไม่รวมบทบาทในงานภาคเกษตรแล้ว เพศภาวะและบทบาททางเพศภาวะที่งานของผู้ชายส่วนใหญ่จะเป็นงานนอกบ้าน ส่วนงานของเด็กผู้หญิงที่ส่วนใหญ่เป็นบทบาทในเรื่องของงานบ้านนั้นยังทำให้เห็นการแบ่งพื้นที่ความชำนาญที่ผู้ชายจะเล่นบทบาทในพื้นที่นอกบ้านหรือพื้นที่สาธารณะได้มากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงก็จะคุ้นเคยและชำนาญในการทำงานในบ้านหรือพื้นที่ส่วนตัวมากกว่า ดังจะเห็นได้จากผู้หญิงส่วนหนึ่งจะเป็นผู้ที่รู้รายละเอียดเรื่องภายในบ้าน สิ่งของเครื่องใช้รวมถึงสัตว์เลี้ยงทุกตัวได้เป็นอย่างดี แต่จะไม่ค่อยสะดวกที่จะต้องเดินทางออกนอกหมู่บ้าน เพราะภาระงานในบ้านเป็นผู้หญิงและส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของตน ขณะที่บทบาทผู้ชายที่สามารถเดินทางไปข้างนอกได้ก็สอดคล้องกับภาวะการณ์ปัจจุบันที่มีการติดต่อสื่อสารกันระหว่างในชุมชนและนอกชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย การศึกษา การทำงานหรือการเคลื่อนไหวต่อสู้ก็ตาม ลักษณะ

เช่นนี้จึงทำให้ผู้หญิงถูกมองว่าไม่มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะเท่าเทียมกับผู้ชาย โดยที่ไม่ได้ตรวจสอบว่าพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวนั้นอาจไม่ได้แบ่งแยกกันเด็ดขาด แต่อาจซ้อนทับกันในบางกรณี เช่น การที่ผู้ชายคนหนึ่งจะออกมานอกชุมชนได้นั้นหมายความว่าต้องมีผู้หญิงคนใดคนหนึ่งที่จัดการงานและความสัมพันธ์ภายในบ้านได้ ในทางกลับกันการที่ผู้ชายไม่สามารถออกมานอกชุมชนได้ก็หมายความว่าอาจไม่ได้รับความยินยอมจากผู้หญิงในบ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในภาวะที่สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วและไร้พรมแดนเหล่านี้กำลังรุมเร้าสังคมชุมชนต่างๆ มากขึ้นเรื่อยๆ เพศภาวะ พื้นที่ของผู้หญิงผู้ชายในแต่ละชุมชนก็คงต้องมีการสลับสับเปลี่ยน ปรับหรือเลื่อนไหลไปมาเพื่อปรับตัวให้อยู่รอดให้ได้ท่ามกลางกระแสสังคมโลก

1.5.2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเสริมอำนาจของผู้หญิง

การมีส่วนร่วมทางการเมืองมีรูปแบบเพศภาวะแบบแบ่ง และท่ามกลางกระแสการเมืองที่เปลี่ยนแปลง ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบที่ต่างออกไปจากผู้ชาย

การอธิบายการมีส่วนร่วมทางการเมืองในหัวข้อนี้เป็นการให้ภาพการมีส่วนร่วมทางการเมืองในสองรูปแบบต่อเนื่องกันไปคือ 1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบทางการซึ่งเกี่ยวกับการเป็นตัวแทนการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายภายใต้อำนาจรัฐตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ อันได้แก่ พรรคการเมือง กระบวนการเลือกตั้งและรัฐสภา การเมืองในแบบนี้ นักสตรีนิยมมองว่าเป็นการนิยามการเมืองอย่างคับแคบเพื่อผลประโยชน์ของคนจำนวนน้อยกับยังเป็นมรดกโครงสร้างประชาธิปไตยและวิธีการปฏิบัติจากประเทศที่เป็นต้นกำเนิดที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง กับ 2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่เป็นทางการซึ่งประชาชนมีบทบาทมากกว่าการออกเสียงเลือกตั้งตัวแทนซึ่งนักสตรีนิยมมองว่าเป็น ‘การเมืองใหม่’ ซึ่งให้ภาพผู้รณรงค์ที่สันติ กลุ่มความหวังโยทางนิเวศ รวมถึงองค์กรต่างๆ เช่น กรีนพีซ กลุ่มสิทธิสัตว์และผู้ประท้วงบนถนนที่ปกป้องที่ดิน รวมถึงกลุ่มสตรีนิยมหลากหลายกลุ่ม ฯลฯ กลุ่มทั้งหลายนี้ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองถูกขยายวงกว้างออกไปอย่างน่าพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาว่า สังคมและหรือเรื่องส่วนตัวมีความสำคัญในฐานะเป็นการเมืองไม่จำเพาะแต่เรื่องราวในพื้นที่สาธารณะเท่านั้น (Chris Corrin, 1999: 176) การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบทางการมักจะอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ขณะที่การเมืองแบบไม่เป็นทางการมีทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว

เหตุที่การเมืองแบบเป็นทางการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในระดับที่จำกัด ทำให้ยากต่อการเข้าถึงข้อมูลที่จะตัดสินใจเพื่อรักษาประโยชน์ให้กับตนเอง รวมถึงที่ผ่านมา ผู้แทนไม่ได้

ตัดสินใจบนฐานของการรักษาประโยชน์ให้กับคนที่ลงคะแนนให้ บ่อยครั้งการตัดสินใจเรื่องใหญ่ๆ หรือนโยบายสาธารณะ เช่น การสร้างเขื่อน การกำหนดเขตนิคมอุตสาหกรรม การค้าข้ามชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ นั้นส่งผลกระทบต่อผู้หญิงผู้ชายซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้สังกัดอยู่ในชนชั้นของผู้แทนที่ทำหน้าที่อยู่ในการเมืองแบบทางการ ภาวะการณ์เหล่านี้ทำให้กลุ่มคนที่ไม่พึงพอใจและได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของคนในระดับการเมืองแบบเป็นทางการนั้นลุกขึ้นมาปฏิบัติการ แสดงความคิดเห็นของตนต่อสังคม และแสดงจุดยืนที่จะมีส่วนในการกำหนดและตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของตนเองในรูปแบบการเมืองแบบไม่เป็นทางการ แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาด้วยมุมมองทางเพศภาวะแล้วพบว่าผู้หญิงจะอยู่ในงานที่เฉพาะในการเมืองทั้งสองรูปแบบซึ่งมีรากประวัติศาสตร์จากการปฏิวัติอุตสาหกรรม

การปฏิวัติอุตสาหกรรมในสังคมตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 17-18 ได้แยกพื้นที่ออกจากกัน เป็นพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว เป็นพื้นที่การผลิตนอกครัวเรือนและพื้นที่การผลิตซ้ำในครัวเรือน จากเดิมผู้หญิงถูกกักขังอยู่ในครัวเรือน เมื่อการผลิตถูกแยกออกไปนอกครัวเรือน ได้ทำให้ผู้หญิงเริ่มมองเห็นโครงสร้างของความไม่เท่าเทียมมากขึ้นเรื่อยๆ การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้ผู้หญิงหลุดออกจากการผลิตในครัวเรือน การมีสภาพที่พึงพาผู้ชาย และการถูกกีดกันจากอาชีพต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้เฉพาะกับผู้ชาย แต่งานด้านการเมืองถูกแยกมาเป็นงานที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะทำให้ผู้หญิงถูกกีดกัน ผู้หญิงที่ได้มีโอกาสรับการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงในชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง ประกอบกับในขณะนั้นได้เกิดการปฏิวัติทางการเมือง มีการกล่าวถึงอิสรภาพและสิทธิทางการเมือง มีการตั้งคำถามกับสิทธิของผู้หญิงในฐานะพลเมือง ในปลายศตวรรษที่ 18-19 ผู้หญิงต่อสู้ในหลายๆ เรื่องเพื่อที่จะเข้าร่วมทางการเมืองที่เป็นทางการ เหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการเกิดสตรีนิยม นำไปสู่การเกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีที่เป็นรูปธรรมที่ขยายวงอย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรกในสังคมตะวันตก คือการเรียกร้องให้ผู้หญิงมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งทางการเมือง (suffrage movement) โดยเกิดขึ้นในอังกฤษในช่วงปี ค.ศ. 1912 ในประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1916-1920 (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 27-28)

ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970's ประเทศในโลกได้ให้ความสนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในวาทกรรมการพัฒนาเพิ่มขึ้น ปัญหาเศรษฐกิจโลก สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและการทำให้ผู้หญิงยากจนมีผลทำให้มีการถกเถียงว่า ผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของวิกฤตพลังงาน การตัดไม้เพื่อการพาณิชย์ การขยายพื้นที่การเกษตรในเขตป่ามากกว่าการใช้สอยในครัวเรือน ผู้หญิงจำเป็นต้องใช้เวลานานขึ้น ออกแรงมากขึ้นในการไปหาพื้นและต้มน้ำมาหุงหาอาหาร โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในเอเชียใต้ (อินเดีย) เกิดขบวนการประชาชนท้องถิ่นเพื่อพิทักษ์ป่า ขบวนการของผู้หญิงที่เรียกว่า ชิปโก้ (Chipko) ที่เริ่มมาจากผู้หญิงฐานรากและเป็นแรงกระตุ้นจูงใจให้ท้องถิ่นอื่นๆ ในโลกได้ดำเนินรอยตาม ผู้หญิงเป็นตัวเอกในขบวนการเคลื่อนไหว เพราะผู้หญิงเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจึงต้องการรักษาสิ่งแวดล้อม

ในการประชุมขององค์การสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในปี ค.ศ. 1972 ที่กรุงสต็อกโฮล์ม มีวาระเรื่องการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เป็นประเด็นที่ถูกนำไปโยงกับการเพิ่มขึ้นของประชากร องค์การพัฒนาเริ่มแสดงความห่วงใยและเห็นความจำเป็นที่ต้องนำเสนอประเด็นสิ่งแวดล้อมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ มีการก่อตั้งโครงการสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme- UNEP) Environmental Liaison Centre International-ELCI ที่ทำหน้าที่ส่งข้อมูลขององค์การพัฒนาเอกชนให้กับ UNEP ขึ้นในการประชุมที่สต็อกโฮล์มนี้ ทั้งสองหน่วยงานนี้เริ่มปฏิบัติการด้านผู้หญิงสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาราวกลางคริสต์ทศวรรษ 1980's (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 7-10)

คริสต์ทศวรรษ 1980 สถานการณ์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ วิกฤตหนี้สินทำให้ประเทศด้อยกำลัง พัฒนาโลกฝ่ายใต้ออกจนเพิ่มมากขึ้น “การทำให้ผู้หญิงยากจน” (feminization of poverty) ผู้ชายออกจากบ้านไปหางานทำที่อื่น ผู้หญิงหาเลี้ยงครอบครัวอยู่ที่บ้าน (หรือล่องใต้ไปต่างประเทศสู่การค้าประเวณี ฯลฯ) กลางคริสต์ทศวรรษ 1980 ช่วงนี้ขบวนการผู้หญิงในโลกได้เริ่มเติบโตอย่างเห็นได้ชัด จากการประชุมโลกว่าด้วยสตรีที่ไนโรบี มีเวทีคู่ขนานของ อพช. โลกเหนือและใต้ร่วมกัน ได้แก่ DAWN (Development with Women for a New Era), APWLD (Asia Pacific Forum on Women, Law and Development), CLADEM ของลาตินอเมริกาและคาริบเบียน และ WILDAF ของแอฟริกา

ขณะที่องค์การสหประชาชาติก็มีความคาดหวังในประเด็นผู้หญิงกับการเมืองในช่วงค.ศ. 1975-1980 ในเรื่องการให้ความเสมอภาคในเรื่องสิทธิการออกเสียงและการให้สตรีมีบทบาทร่วมและได้รับตำแหน่งในการตัดสินใจทุกระดับ ทั้งท้องถิ่น ชาติ และนานาชาติ (มาฆะ จิตตะสังคะ, 2522: 3) สำหรับแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาสตรีระดับชาติ เป้าหมายระยะ 10 ปี ช่วง 1976-1985 ขององค์การสหประชาชาติในการสนับสนุนด้านการเมือง รัฐบาลในแต่ละประเทศควรสนับสนุนบทบาททางการเมืองและการให้ความเสมอภาคในตำแหน่งที่สำคัญแก่สตรี เนื่องจากสตรีมีจำนวนถึงครึ่งหนึ่งของประชากรทั่วโลก แต่มีสิทธิเพียงจำนวนน้อยที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำในคณะรัฐบาล ผลที่ตามมาคือสตรี

ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ การเสนอความเห็นหรือการเสนอข้อปัญหาและความต้องการของสตรีจึงถูกมองข้าม โดยเฉพาะในการวางแผนและการกำหนดนโยบายการพัฒนาสตรี สตรีเป็นจำนวนมากได้รับการศึกษาและการฝึกอบรมน้อยมาก อีกทั้งยังขาดความเชื่อมั่นในตนเองและยังไม่ทราบถึงหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะเป็นพลเมืองดีของชาติในการมีส่วนร่วมในการออกเสียง หรือลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนขององค์กรต่างๆ (มาฆะ จิตตะสังคะ, 2522: 4) ทั้งนี้ความสนใจขององค์กรสหประชาชาติและระดับชาติเป็นการมุ่งสนใจแต่การเมืองในแบบทางการ

เอกสารยุทธศาสตร์เพื่อความก้าวหน้าของไนโรบี 1985 มีวาระเรื่องผู้หญิงกับการพัฒนาแบบยั่งยืนเข้าไปอยู่ โดยเริ่มมีการเสนอเรื่องผู้หญิงยากจนในโลกใต้ดิพิมพ์ภาพมากมายในภาระการหาพินดักน้ำในพื้นที่แห้งแล้งเพื่อให้สาธารณชนและองค์กรพัฒนาในโลกเหนือเห็นปัญหาของผู้หญิงในโลกใต้ที่ได้รับจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

ในปี ค.ศ. 1987 รายงานฉบับ Brundtland ชื่อว่า Our Common Future เสนอยุทธศาสตร์ระยะยาวเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน เน้นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในกระบวนการพัฒนา กลุ่มผู้หญิง (มีผู้ชายด้วยเล็กน้อย) ได้เน้นถึงความจำเป็นของการให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในยุทธศาสตร์และโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของสหประชาชาติ (UNEP, FAO, UNIFEM, INSTRAW) องค์กรทุนอื่นๆ และองค์กรพัฒนาเอกชน และแล้ว “ผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” ก็ค่อยๆ กลายเป็น “ผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืน” ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในฐานะที่เป็นเหยื่อค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นภาพลักษณ์ของความเข้มแข็งและมีความรู้ ผู้หญิงได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้จัดการสิ่งแวดล้อม มีภาพของความเชี่ยวชาญและความรู้เรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม มีการแนะนำให้องค์กรพัฒนาเสนอเรื่องผู้หญิงให้กว้างขวางขึ้นในโครงการสิ่งแวดล้อมขององค์กร มีการงานรับโดยการส่งผู้เชี่ยวชาญหญิงจากโลกเหนือให้ไปทำโครงการ มีการฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานภาคสนามในโลกใต้ ผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืนก็ค่อยๆ เป็นวิชาชีพให้กับผู้เชี่ยวชาญงานพัฒนาที่เป็นผู้หญิง

แต่ผู้เชี่ยวชาญผู้หญิงเหล่านั้นมักจะเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกปรือมาให้เป็นผู้ชำนาญการแต่ไม่มีความรู้เรื่องประเด็นหญิงชาย ผลคือ โครงการสิ่งแวดล้อมเพียงแต่เอาผู้หญิงผนวกเข้าไปแล้วไม่ได้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จะทำให้ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจขายผลิตภัณฑ์จากป่าซึ่งมักจะเป็นเขตอำนาจของผู้ชาย เอกสาร งานวิจัย การสัมมนาประชุมได้เสนอกับองค์กรต่างๆ ขององค์กรพัฒนา UN ให้เปลี่ยนกรอบคิดของการพัฒนาที่เน้นความเติบโตของการส่งสินค้าออกและการบูรณาการผู้หญิงและประเด็นสิ่งแวดล้อมเข้าไปอยู่ในกระแส

หลักของงานขององค์กรเหล่านั้น การเสริมอำนาจให้กับผู้หญิงโดยการให้การศึกษาและการปรับโครงสร้างองค์กรท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการได้ทุกระดับ (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 7-10)

เมื่อมองสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสตรีชนบทไทยและกลุ่มประเทศเอเชียในเรื่องสถานภาพทางการเมือง สตรีไทยได้รับสิทธิตามกฎหมายและความเสมอภาคเช่นเดียวกับชายโดยระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 และสตรีได้รับการยอมรับให้เข้าไปมีบทบาทในรัฐสภา แต่ในสภาพที่แท้จริงแล้วสตรีชนบทมีบทบาทในทางการเมืองหรือการมีส่วนร่วมในการบริหารงานชุมชนน้อยมาก ส่วนใหญ่สตรีชนบทในกลุ่มประเทศเอเชียจะให้การบริหารจัดการบริหารงานพัฒนาหมู่บ้านเพียงเพื่อไปเข้าร่วมประชุมชาวบ้าน แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือวางแผนการบริหารงานหมู่บ้านหรือตำบล การวางแผนบริหารงานชุมชนยังคงเป็นภาระของผู้นำชุมชนชาย (มาฆะ จิตตะสังคะ, 2522: 8)

แม้ว่าหญิงและชายไทยได้รับสิทธิในการลงสมัครรับเลือกตั้งภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ. 2475 แต่จากนั้นนับเป็นเวลาถึง 16 ปีกว่าที่จะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นหญิง ซึ่งการที่ผู้หญิงมีโอกาสเข้าไปในการเมืองแบบทางการเมืองนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าสามารถใช้สิทธิได้เต็มที่ สำหรับบทบาทผู้หญิงในทางการเมืองนั้น หากพิจารณาโดยละเอียดแล้วอาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมืองในหลายลักษณะด้วยกัน ผู้หญิงเป็นตัวจักรสำคัญในการรณรงค์หาเสียงทั้งในฐานะผู้จัดการและผู้ช่วยดำเนินงาน (สุธีรา ทอมสัน, 2537: 11) ข้อมูลจากกรณีศึกษาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีรายงานเบื้องต้นที่น่าสังเกตบอกว่าผู้หญิงในหมู่บ้านได้เข้ามาเป็นหัวคะแนนมากขึ้น เหตุผลก็มาจากผู้หญิงสองกลุ่ม กลุ่มแรกก็คือกลุ่มที่สามเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่เนื่องจากสามมีต้องเกรงต่อบทบาทขององค์กรกลางก็เลยต้องลดบทบาทของตน ดังนั้นทางออกก็คือใช้ผู้หญิงให้เป็นตัวแทนที่จะดำเนินการที่จะเป็นหัวคะแนนในชุมชนต่อไป กลุ่มผู้หญิงกลุ่มที่สองที่จะมีบทบาทเป็นหัวคะแนนคือกลุ่มผู้หญิง โครงการพัฒนาต่างๆ ที่อาจจะเป็นองค์กรเอกชนก็ดีหรือหน่วยงานของรัฐก็ดีไปพยายามให้เกิดการรวมกลุ่มก็กลายเป็นที่หอมหวลของส.ส.ทั้งหลายที่จะไปใช้ประโยชน์จากสตรีเหล่านั้น โดยมีความเห็นว่ากลุ่มผู้หญิงนั้นค่อนข้างที่จะไว้ใจได้ เชื่อสัตย์ และมักจะไม่ได้อพยพแรงงาน เพราะฉะนั้นการที่จะไปติดต่อเป็นหัวคะแนนก็ค่อนข้างมีความน่าเชื่อถือได้ เหล่านี้เป็นข้อมูลเล็กๆ น้อยๆ จากองค์กรกลาง (คณะทำงานส่งเสริมสิทธิหญิงชายในการพัฒนา, 2543)

สำหรับบทบาททางการเมืองที่เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวนั้นสตรีได้แสดงให้เห็นในการที่จะมีแนวทางสันติวิธีและบทบาทร่วมอยู่ในบทบาททุกระดับเหตุการณ์ เมื่อ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หรือแม้แต่บทบาทการประท้วงของแรงงานสตรีที่มีต่อนายจ้างหรือบทบาทของชาวชุมชนเมืองที่ประท้วงการขับไล่ของตำรวจนั้นด้านหน้าคือผู้หญิงทั้งสิ้น (คณะทำงานส่งเสริมสิทธิหญิงชายในการพัฒนา, 2543) ซึ่งการศึกษาเรื่องบทบาทของผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบ กรณีศึกษาฝ่ายรามีสไค: หมู่บ้านแม่มน่มันยีน 2 และ 3 ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันคือพบว่าบทบาทของผู้หญิงปรากฏขึ้นอย่างหลากหลาย บางบทบาทอยู่ในบทบาทเดิมเป็นบทบาทตามประเพณี ซึ่งเป็นบทบาทที่ผู้หญิงคุ้นเคยและถูกคาดหวัง ซึ่งผู้หญิงรับทำด้วยความสมัครใจ เช่น การทำอาหาร เป็นอาสาสมัครดูแลเรื่องกองทุนร้านค้า บางบทบาทเป็นการก้าวข้ามบทบาทเดิม จากสถานการณ์การเคลื่อนไหวซึ่งแกนนำและที่ปรึกษาที่เป็นผู้ชายมีส่วนในการกำหนดบทบาทของผู้หญิงด้วย โดยมีการคำนึงถึง อายุ การศึกษา และประสบการณ์ของผู้หญิงในการมอบบทบาทต่างๆ ให้ผู้หญิงด้วย ในสถานการณ์การเคลื่อนไหวนี้ “ความเป็นผู้หญิง” ถูกนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้ได้ เช่น ผู้หญิงอยู่แถวหน้า บุกกดดัน ผู้หญิงเป็นการ์ด หรือตัวแทนเจรจากับตัวแทนคณะรัฐบาล (ศิริพร โศตะวินนนท์, 2543: 1)

ในขณะที่ทริวิภา บุญเชื้อ มีความเห็นที่ต่างออกไปดังการวิเคราะห์ใน แนวทางการต่อสู้ขององค์กรสตรีไทยกับอำนาจในการแปรเปลี่ยน (2537) ว่าบทบาทข้างเท้าหลังของสตรีเป็นการเลือกของสตรีเองมากกว่าการถูกกำหนดหรือการยอมจำนน เช่น ผู้หญิงเลือกที่จะไม่ออกหน้า แต่จะอยู่เบื้องหลังการตัดสินใจในปัญหาต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัวจนถึงปัญหาแผ่นดิน ผู้หญิงจะออกหน้าเมื่อถึงคราวจำเป็นซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นมาตั้งแต่อดีต เช่น บทบาทของพระศรีสุริโยทัย คุณหญิงโม ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร เป็นต้น ในปัจจุบันก็มีให้เห็นอยู่มากตั้งแต่วงการธุรกิจไปจนถึงวงการการเมือง แม้แต่ในการชุมนุมทางการเมือง ยกตัวอย่างการชุมนุมเพื่อโค่นล้มรช. ในเดือนพฤษภาคม 2535 ผู้หญิงได้เข้าร่วมอยู่ในเหตุการณ์เป็นสัดส่วนที่เท่าๆ กับผู้ชายหรืออาจจะมากกว่า แต่ปรากฏว่าแกนนำการชุมนุมตลอดจนผู้ดำเนินการปราศรัยเป็นผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งๆ ที่ไม่มีการปิดกั้นบทบาท แต่ผู้หญิงเลือกที่จะมีบทบาทที่จะเป็นผู้เข้าร่วมมากกว่าเป็นผู้นำ เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบผู้หญิงในพื้นที่ส่วนตัวหรือที่ขยายจากงานผลิตซ้ำในครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงยังอยู่ในระดับที่ต่ำมาก ทั้งนี้รวมถึงการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ ที่ล้วนแต่มีผลกระทบต่อชีวิตและสวัสดิการของผู้หญิงโดยตรง กลุ่มมรณงค์เพื่อความเสมอภาคระหว่างหญิงชายได้ร่วมมือกันผลักดันให้

ประเด็นสตรีเป็นเรื่องที่ใช้ในการหาเสียงเลือกตั้ง ผลที่เกิดขึ้นคือพรรคการเมืองต่างๆ มีนโยบายเกี่ยวกับสตรีที่ชัดเจนขึ้น หลังจากการเลือกตั้งเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2535 นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับเรื่องสตรีต่อสภาผู้แทนราษฎร โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหารวมสามประเด็น คือการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในด้านอาชีพ โสภณิเด็กและแรงงานเด็ก ซึ่งเป็นครั้งแรกที่นายกรัฐมนตรีของประเทศไทยได้แถลงนโยบายในลักษณะดังกล่าว การดำเนินงานที่ตามมาจากการแถลงนโยบายนั้น คือ การแต่งตั้งผู้หญิงเป็นผู้ว่าและรองผู้ว่าราชการจังหวัด รวมทั้งปลัดอำเภอจำนวน 13 อำเภอเป็นครั้งแรก นับเป็นจุดเริ่มต้นที่รัฐบาลให้ความสำคัญประเด็นสตรีอย่างจริงจัง (สุธีรา ทอมสัน, 2537: 2)

ปัจจุบันการรวมตัวทางการเมืองของกลุ่มสตรีเริ่มมีความหลากหลาย จากในอดีตที่จำกัดวงอยู่เฉพาะสตรีระดับสูงและสตรีที่มีการศึกษา มาสู่การรวมกลุ่มของสตรีระดับพื้นฐาน (grassroots) ซึ่งรวมถึงสตรีกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยเฉพาะการที่สตรีได้มีโอกาสเข้าดำรงตำแหน่งผู้นำระดับชุมชนท้องถิ่น ทั้งในรูปของผู้สมัครเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาท้องถิ่น เช่น กรรมการสภาตำบล และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นต้น (โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา, 2541: 187) ในระดับการเมืองท้องถิ่น ศิริพร ปัญญาเสน นายกอบต.หญิงมีข้อสังเกตว่า

“การที่ผู้หญิงก้าวสู่เวทีการเมืองช้ากว่าผู้ชาย ทำให้ต้องมีการเตรียมการมากเป็นพิเศษจริงๆ แล้วคงมีใช่แต่เพียงต้องเตรียมผู้หญิงที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งเท่านั้น แต่ต้องเตรียมผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงด้วยเช่นกัน เพราะอาจไม่คุ้นเคยกับบทบาทของผู้หญิงในลักษณะดังกล่าว อุปสรรคนั้นมีมากมายสำหรับผู้หญิง แต่ก็จะมีหนทางหากผู้หญิงนั้นมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนให้สถานการณ์ต่างๆ ดีขึ้น ”

ข้อสังเกตของศิริพร ปัญญาเสน ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าสตรีผู้ประสบความสำเร็จโดยสามารถเข้าสู่ตำแหน่งที่สำคัญหรือเป็นผู้นำต้องเอาชนะอุปสรรคแรกเริ่มของการไม่ไว้วางใจหรือของการไม่เชื่อมั่นในความสามารถโดยฝ่ายชายและแม้กระทั่งโดยฝ่ายหญิงด้วยตนเอง แม้ประสบความสำเร็จแล้วก็ยังต้องเผชิญความคิดเห็นแบบว่า “ความเป็นหญิง” ได้ลดหายไป ไม่มีความดีความชอบในทางเพศ กลายมาเป็นคนก้าวร้าวไม่นุ่มนวลเหมือนหญิงทั่วไป ฯลฯ เหล่านี้จึงเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมผู้หญิงจึงไม่อยู่ในการเมืองแบบทางการเมือง อดีตทั้งหลายเป็นอดีตอันเนื่องมาจากความคิดดั้งเดิมที่ว่า หญิงคือผู้สงบเสงี่ยมเรียบร้อยเป็นแม่ศรีเรือน ไม่ค่อยประสีประสารื่องราวนอกบ้าน จึงควรที่จะปฏิเสธ

ความคิดที่เป็นอคติทางเพศทั้งหลาย และเผยแพร่แบบอย่างของผู้นำที่มีทั้งความเชื่อมั่นและมีเสน่ห์ในตนเอง (กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2539: 35)

อย่างไรก็ตามหากสตรีได้มีโอกาสเข้าสู่วงการเมืองในระดับท้องถิ่นได้มีความหมายและความสำคัญอย่างน้อยสามประการหลักคือ 1. การมีส่วนร่วมของสตรีอย่างเท่าเทียมกัน เป็นเครื่องประกันถึงความยุติธรรมและความเท่าเทียมกันทางสังคม 2. การได้รับโอกาสเข้าร่วมดูแลผลประโยชน์ของชุมชนในฐานะผู้แทนของกลุ่มสตรี และ 3. เป็นเวทีที่สตรีมีโอกาสสร้างสมประสบการณ์ แสดงความสามารถ และผลงานทางการเมือง ซึ่งจะเป็นช่องทางในการเข้าสู่การเมืองในระดับประเทศต่อไป และเมื่อตรวจสอบบทบาทของผู้หญิงในการเมืองระดับท้องถิ่นแล้วจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “สตรีกับบทบาทในการเข้าร่วมองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.): บริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง” พบว่า สมาชิกอบต.หญิงที่ได้รับเลือกเข้ามาทำงานในอบต.ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานที่เกี่ยวกับการบริหารและการตัดสินใจบ้างซึ่งพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้รับผิดชอบงานที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารนั้นมักจะเป็นบุคคลที่เคยมีประสบการณ์ในการทำงานเพื่อชุมชนมาก่อน เป็นที่รู้จักและยอมรับของชุมชนมาก่อนจึงจะเป็นที่ยอมรับของสมาชิกอบต.ที่เป็นผู้ชายด้วย ขณะเดียวกันความเชื่อมั่นต่อตนเองในทางบวก ก็เป็นผลมาจากประสบการณ์การทำงานดั้งเดิมของตน อย่างไรก็ตาม การทำงานของสมาชิกอบต.หญิงเมื่อต้องเข้าไปทำงานร่วมกับผู้ชายในอบต. ต่างก็มีความอึดอัดไม่สบายใจต่อความมิตอคติทางเพศ การไม่ยอมรับความสามารถ การดูถูกดูแคลน ซึ่งต้องใช้ความพยายามมากในการสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นในอบต. (สุรัสวดี หุ่นพยนต์และ ชนาธิป บุญยเกตุ, 2546: 4)

ส่วนการทำงานพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งพบว่าโครงการต่างๆ ได้ช่วยให้ผู้ชายเปิดใจกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในทางการเมืองระดับท้องถิ่น เพราะคิดว่าผู้หญิงมีความชำนาญมากกว่าในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง ผู้หญิงเองก็เรียนรู้ที่จะดึงผู้ชายให้มาร่วมรับภาระในครัวมากขึ้น ก่อนที่โครงการจะเริ่มต้นผู้หญิงจะมองว่าการเป็นผู้นำในชุมชนเป็นเรื่องของผู้ชายไม่ใช่ผู้หญิง จากการร่วมในโครงการ ผู้หญิงเริ่มที่จะมีบทบาทมากขึ้น และได้พิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถจะเป็นผู้นำได้ การอบรมในเรื่องมิติหญิงชายโครงการหนึ่งได้ช่วยให้ผู้หญิงกล้าที่จะเรียกร้องงบประมาณจากทางราชการได้สำหรับโครงการที่กลุ่มผู้หญิงสนใจได้สร้างผู้หญิงที่เป็น “ต้นแบบ” หลายรายซึ่งผู้หญิงในชุมชนเริ่มมองเป็นแบบอย่าง หลายคนได้พยายามมีบทบาทเป็นผู้นำมากขึ้น (เมทินี พงษ์เวช, 2547: 8)

ทั้งนี้ทั้งนั้น มีเงื่อนไขต่างๆ อันเป็นที่มาของการที่ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งทางสหประชาชาติได้เผยแพร่ข้อมูลว่าผู้หญิงในประเทศที่พัฒนาแล้วการที่ผู้หญิงก้าวขึ้นมา

ในระดับชั้นนำมักจะมิถุนีหลังในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ประสบการณ์ที่พูดต่อสาธารณชน ต่อโอกาสที่จะให้อภิปรายโต้เถียงในประเด็นทางการเมืองเป็นอันมาก และระบุว่าแนวโน้มที่สตรีจะมีบทบาททางการเมืองนั้นมีสูงขึ้น และสังคมก็ยอมรับบทบาทของนักการเมืองสตรีมากขึ้น แต่หากมองดูประเทศไทยได้มีงานวิจัยหลายชิ้นยืนยันตรงกันว่าผู้หญิงซึ่งมีจำนวนน้อยมากที่จะเป็นนักการเมืองชั้นนำอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่นก็ตามนั้น มักจะมีภูมิหลังมาจากการที่ได้มีประสบการณ์ที่ครอบครัว เช่น สามีหรือบิดาได้เป็นนักการเมืองหรือเป็นผู้นำในชุมชน เช่น เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านมาก่อน เพราะฉะนั้นโอกาสที่สตรีได้เรียนรู้ได้มีโอกาสรับฟังได้ทำความเข้าใจอันนั้น ก็เป็นการสร้างศักยภาพทางการเมืองให้ผู้หญิงเหล่านั้น (คณะทำงานส่งเสริมมติหญิงชายในการพัฒนา, 2543)

ส่วนอุปสรรคหรือปัจจัยที่ขัดขวางไม่ให้เกิดการยอมรับในบทบาทของสตรี การทำกิจกรรมของผู้นำสตรีนอกจากจะไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายแล้วบางครั้งยังถูกกล่าวหา ถูกข่มขู่ กลั่นแกล้ง จากชาวบ้านบางส่วนที่ยังไม่เข้าใจ และยังคงมีทัศนคติว่า ผู้หญิงต้องอยู่กับงานบ้านงานเรือน เป็นช้างเท้าหลัง บ้างก็ยังคงคิดและเชื่อว่าความเป็นผู้หญิงและฐานะยากจนนั้น ไม่มีหน้าตา ไม่มีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่าผู้ชายไม่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ

นอกจากนี้ การทำงานของเจ้าหน้าที่ราชการบางหน่วยงานก็กลับเป็นอุปสรรคขัดขวาง บั่นทอนการทำงานของผู้นำสตรี ข้าราชการบางคนที่มีทัศนคติที่คับแคบ ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพสตรี มองการทำงานของผู้นำสตรีว่าเป็นการทำงานที่ล่าเส้น นอกจากนี้การทำงานที่อ้างแต่กฎระเบียบของทางราชการโดยไม่ให้คำแนะนำช่วยเหลือที่เหมาะสมกับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับระเบียบ ขั้นตอนของงานราชการ นอกจากจะทำให้งานล่าช้าแล้ว ยังสร้างความขัดแย้งกับคนในชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย

และอุปสรรคสำคัญที่มาจากความเป็นผู้หญิงคือภารกิจในครอบครัว การที่ผู้นำสตรีต้องแบกรับภารกิจในฐานะที่เป็นแม่บ้าน หรือบางคนต้องรับภาระเป็นผู้นำในครอบครัว แบกรับปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องการจัดการเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มและเครือข่ายนอกชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องใช้เวลาพักค้างคืนนอกบ้าน ทำให้สตรีต้องขาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้เท่าที่ควร (ศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาสตรีล้านนา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539: 53)

สำหรับอุปสรรคการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ก็เข้าไปในทางที่สอดคล้องกันกับข้างต้น โดยจันทนา ธนะโรจน์รุ่งเรืองได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานด้านบทบาทหญิงชายกับผู้หญิงชนเผ่าเมี่ยนในพื้นที่จังหวัดพะเยา เชียงรายและลำปาง ว่าความเชื่อและ

วัฒนธรรมมีผลต่อการทำงานพัฒนากับผู้หญิงเป็นอย่างมาก เนื่องจากวัฒนธรรมความเชื่อบางอย่างไม่เอื้อให้ผู้หญิงได้ออกมาแสดงศักยภาพของตน เช่น ความเชื่อที่ว่าผู้ชายต้องเป็นผู้นำ ผู้หญิงคือผู้ตามหรือผู้หญิงที่ดีต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ความเชื่อเหล่านี้มันถูกตั้งสมมานานตั้งแต่บรรพชน จนถูกซึมซับอยู่ในความคิดของแต่ละรุ่นที่สืบทอดกันมา ดังนั้นความเชื่อเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้ชายเหมือนกันคือผู้ชายก็จะรับเอาความคิดที่ว่าตนเองจะต้องเป็นผู้นำเป็นใหญ่และมีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้หญิงก็คิดว่าจะต้องให้ผู้ชายมาเป็นผู้นำมาตัดสินใจให้ ถ้าออกนอกกรอบแล้วจะเป็นสิ่งผิดปกติ (จันทนา ธนะโรจน์รุ่งเรือง, 2546: 56)

ทั้งนี้ การที่คนเราจะเรียนรู้บทบาททางการเมืองนั้นในความเห็นของศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ เห็นว่าคงจะเริ่มต้นที่ครอบครัว ปัญหาอยู่ที่ว่าบรรยากาศความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้นจะเป็นแบบอำนาจฝ่ายชายเหนือกว่า หรือจะเป็นแบบประชาธิปไตยที่ทั้งสองฝ่ายมีบทบาทความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนมากกว่า (คณะทำงานส่งเสริมสิทธิหญิงชายในการพัฒนา, 2543)

ซึ่งสอดคล้องกับนักสตรีนิยมสายรากเหง้าที่ได้เชื่อมปริมณฑลส่วนตัวกับปริมณฑลสาธารณะเพศในฐานะที่เป็นปริมณฑลส่วนตัวกลายเป็นเรื่องการเมืองด้วย (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 100)

โดยสรุปแล้ว อุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงคือความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งในพื้นที่ “ส่วนตัว” และ “สาธารณะ” พรรคการเมือง โครงสร้างรัฐบาลที่ ขวางกั้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้หญิง ความรับผิดชอบงานบ้าน การดูแลสมาชิกในครอบครัว ค่าใช้จ่ายในกระบวนการเลือกตั้ง ปัญหาระหว่างอยู่ในตำแหน่ง ทำให้ผู้หญิงท้อถอยท้อแท้ ไม่อยากสมัคร ไม่อยากอยู่ในตำแหน่งต่อไปและไม่อยากลงแข่งขันในเทอมต่อไป (วิระดา สมสวัสดิ์, 2547: 1)

จากบทเรียนผู้นำสตรีภาคเหนือ พบว่า หัวใจของการคลี่คลายวิกฤตการณ์ปัญหาที่ชุมชนบทกำลังเผชิญอยู่ คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยมีผู้นำสตรีและเครือข่ายองค์กรสตรีเป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้นทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา รวมทั้งองค์กรชุมชนเอง ควรต้องร่วมกันส่งเสริมสตรีให้มีบทบาทในการพัฒนา โดยมีแนวทางในการส่งเสริมสตรีให้มีบทบาทในการพัฒนา ดังนี้

1. มุ่งเน้นสนับสนุนให้สตรีมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน
2. สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายผู้นำสตรีและองค์กรสตรีที่เกิดขึ้นแล้วแต่ยังเป็นเครือข่ายเฉพาะประเด็นปัญหาเท่านั้น ควรจะสนับสนุนให้เกิดเวทีเครือข่ายการ

เรียนรู้ระหว่างเครือข่ายแต่ละประเด็น รวมทั้งเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้นำองค์กรสตรีกับผู้นำท้องถิ่น

3. สนับสนุนให้ผู้นำสตรีและเครือข่ายขององค์กรสตรีที่มีอยู่ มีการจัดตั้งเป็นองค์กรสตรีที่สามารถดำเนินงานพัฒนาในประเด็นต่างๆ ได้โดยอิสระด้วยตนเองโดยหน่วยงานภายนอกเป็นผู้สนับสนุนเอื้ออำนวยทางด้านข้อมูลข่าวสาร และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

4. องค์ความรู้จากประสบการณ์โดยตรงของผู้นำสตรีในการมีส่วนร่วมการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ควรจะได้รับการศึกษา รวบรวมและมีการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ (ศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาสตรีล้านนา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539: 56-57) อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่กาญจนา แก้วเทพ ตั้งข้อสังเกตไว้คือเราต้องระวังหลุมพรางของการดึงผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมกับเรื่องการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะหากแนวทางดังกล่าวเป็นเพียงการมอบหมายภาระที่หนักขึ้นให้แก่ผู้หญิง โดยไม่มีมาตรการชดเชยด้านผลประโยชน์แก่ผู้หญิง แนวคิดดังกล่าวก็จะไม่มีทางเป็นไปได้ในภาคปฏิบัติ ดังที่ได้แสดงให้เห็นมาแล้วว่า เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย วันคืนแห่งการทำงานของผู้หญิงก็ต้องหนักหน่วงขึ้นเป็นสองเท่าอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อมีการเพิ่มภารกิจใหม่ให้แก่ผู้หญิงก็จำเป็นต้องมีมาตรการอื่นๆ ที่ให้ผลประโยชน์แก่ผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นด้านเงินทุน การฝึกอบรม การจัดงานให้ทำ ฯลฯ รวมทั้งการเพิ่มบทบาทของผู้ชายในการช่วยงานในบ้านในระหว่างที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 35)

ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในประเทศไทย ถูกมองว่ามียุทธศาสตร์หลักของการต่อสู้อยู่ที่การส่งเสริมสถานภาพของผู้หญิงส่วนใหญ่ผ่านทางการเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมาย การสนับสนุนการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงและความเสมอภาคทางการศึกษาซึ่งถือว่าการต่อสู้ที่มีฐานความคิดแนวเสรีนิยม (ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2539 ในวารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 194) คือต่อสู้ในระดับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน แนวความคิดสตรีนิยมแนวเสรีนิยมสะท้อนให้เห็นชัดเจนในแนวคิดของกลุ่มผู้เรียกร้องสิทธิสตรีผ่านทางกฎหมาย ชลิดาภรณ์เสนอว่าปัญหาหลายประการของผู้หญิงไทยในปัจจุบันเป็นผลจากการไม่ให้ความสำคัญต่อความแตกต่างของผู้หญิง และการไม่ท้าทายโครงสร้างอำนาจระหว่างเพศของสตรีนิยมแนวเสรีนิยม (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 194-195)

ในขบวนการเคลื่อนไหวของนักสตรีนิยม ได้เกิดแนวคิดการพัฒนาแนวทางเลือก (alternative development) จากมุมมองของนักสตรีนิยมที่ไม่ต้องการถูกผนวกเข้าไปอยู่ในวิถีการพัฒนาแบบชายเป็นใหญ่ตามตะวันตก ความต้องการที่จะมีสิทธิในชีวิต เนื้อตัวร่างกายและมิติทางประเวณี (sexuality) ของตนเอง โดยที่ไม่ถูกกำหนดโดยผู้ชายและสถาบันทางสังคม แนวคิด

“การเสริมสร้างอำนาจ” เกิดและขยายตัว แต่ไม่เป็นที่ยอมรับจากรัฐบาลและองค์กรให้ทุนส่วนใหญ่ เพราะทำทลายโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับโลก (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 3-4)

ช่วงท้ายของคริสต์ทศวรรษ 1980's การปรับเปลี่ยน องค์กรให้ทุนเริ่มมีการมองว่า การนำผู้หญิงเข้าสู่กระแสหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้มีประสิทธิผลนั้นไม่เพียงพอ หากแต่ต้อง ค้นหาศักยภาพในการพัฒนาเชิงรุกที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม/ระหว่างหญิงชายที่ไม่เสมอภาค กันและเพื่อเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิง มีการทำโครงการฝึกอบรม เพื่อให้เครื่องมือในการวิเคราะห์ ด้านความสัมพันธ์หญิงชายและการวางแผนที่ต้องคำนึงถึงหญิงและชายในองค์กรพัฒนาส่วนใหญ่ (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 4-5)

ในขณะที่การเคลื่อนไหวในระดับนานาชาติ Women's Environment and Development Organization (WEDO) ของอเมริกาได้รณรงค์อย่างเข้มแข็งในเรื่อง การเคลื่อนไหวของผู้หญิงในวาระที่ 21 (Agenda 21) รณรงค์ให้มีการลงนามในสนธิสัญญาขององค์การ สหประชาชาติต่างๆ ระหว่างการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกปี 1992 ที่บราซิล และให้ การเสริมอำนาจให้ผู้หญิงเป็นสิ่งแรกของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของประชาชน (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 11)

ทั้งนี้ การเสริมอำนาจให้ผู้หญิงต้องชี้ให้เห็น โครงสร้างที่กดขี่ในทุกระดับพร้อมๆ กัน เชื้อชาติ ชนชั้น และสัญชาติ ชาติพันธุ์และสถานะของเขและเธอในแบบแผนของเศรษฐกิจระหว่าง ประเทศ การเสริมอำนาจให้ผู้หญิงในโลกได้ต้องเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมอำนาจให้กับประเทศของ พวกเขาและเธอที่เผชิญหน้าอยู่กับโลกเหนือ การเสริมอำนาจให้ผู้หญิงมิใช่การเข้าครอบงำและทำให้ ผู้ชายเสียอำนาจ ทว่าเป็นการเพิ่มความมั่นใจให้กับผู้หญิงและให้มีความเข้มแข็งภายใน สามารถ ตัดสินใจเลือกได้เองโดยการควบคุมทรัพยากรที่เป็นวัตถุและมีชีวิต ความสำเร็จของการ ปลุกกระดมทางการเมือง การยกระดับจิตสำนึกและการให้การศึกษาแก่ประชาชนมีผลต่อ การเสริมอำนาจผู้หญิง (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 12-13) ด้วยเหตุนี้ความเสมอภาคย่อมไม่เกิดขึ้นหาก สตรีไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควรในการกำหนดค่านิยมและการแบ่งสรรบทบาททางสังคม หากสตรีไม่ สามารถพึ่งตนเองและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และหากสตรีไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควร ในทางการเมืองซึ่งเป็นกระบวนการสูงสุดของการตัดสินใจของสังคม (กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2539: 16)

1.5.3. กระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิง

ความยากจนมักจะถูกนิยามว่าเป็นความยากจนในเชิงเศรษฐกิจและถูกวัดโดยมาตรวัดทางเศรษฐกิจหรือการเงิน (รายได้) จริงๆ แล้วหากวัดสำหรับหญิงชายก็เห็นความแตกต่างอยู่บ้าง แต่ในความเป็นจริงวิถีปฏิบัติของนักเศรษฐศาสตร์คือการวัดความยากจนบนฐานของครัวเรือนโดยมิได้พิจารณาความแตกต่างของคนต่างๆ ในครัวเรือน ยิ่งไปกว่านั้นการนิยามความยากจน รายได้ (ของครัวเรือน) ทำให้ประเมินความกินดีอยู่ดีของคนได้ผิดพลาดและอาจจะทำให้ไม่เข้าใจถึงสาเหตุของความยากจนที่แท้จริง ในระยะหลังได้มีความพยายามขยายนิยามของความยากจนเสียใหม่ โดยใช้มิติต่างๆ และเพิ่มความละเอียดอ่อนต่อการวัดและตัวชี้วัดความยากจน เช่น ตัวชี้วัดสุขภาพเรื่องโภชนาการ อายุขัย อัตราการตายของแม่ และการเข้าถึงทรัพยากร เช่น การมีส่วนร่วมในการจ้างงานและการได้รับผลประโยชน์ การเป็นเจ้าของที่ดินและการเข้าถึงน้ำที่ปลอดภัยและสุขภาพอนามัยที่ดี (BRIDGE, 2001: 4) วาระใหม่เรื่องความยากจนขององค์กรพัฒนาหลายฝ่ายเรียกร้องว่ามนทัศน์เรื่องความยากจนจะต้องกว้างขึ้นและก้าวพ้นความคิดเรื่องรายได้และหันไปให้ความเข้าใจที่เรื่องความปลอดภัยและการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนมากขึ้น ตลอดจนการครอบคลุมเรื่องการปลอดภัยจากเพศภาวะและการเข้าถึงสินค้าและบริการและเรื่องทรัพย์สินส่วนรวมที่เท่าเทียม (Pearson and Jackson, 1998: 47)

การเพิ่มความละเอียดอ่อนให้กับนิยามของความยากจนและการเพิ่มมิติเพศภาวะ ทำให้เห็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างพบได้อย่างทั่วไป นั่นคือ ในบรรดากลุ่มคนยากจนต่างๆ พบว่าผู้หญิงเป็นคนยากจนในสัดส่วนที่มากกว่าและระดับความยากจนนั้นสูงกว่า อีกทั้งยังพบว่าเมื่อมองเรื่องความยากจนตัดข้ามเวลาแล้ว ผู้หญิงแท้จริงแล้วถูกกระทำให้กลายเป็นคนยากจน

กระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิง (Feminization of poverty) เป็นวลีที่มาจากกรอบทฤษฎีในสหรัฐอเมริกาเพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์แม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวและสวัสดิการในสมัยคริสต์ทศวรรษ 1970s เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการอภิปรายกันอย่างมากทั้งในเชิงวิชาการและแวดวงนโยบายการพัฒนาในเรื่องปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างไรก็ตามยังมีความคลุมเครือว่าวลีดังกล่าวหมายความว่าอะไรหรือว่าแนวโน้มที่เป็นเช่นนี้จะสามารถถูกตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยการสังเกตได้หรือไม่ กระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิงได้รับความสนใจเนื่องจากปรากฏการณ์ที่อัตราส่วนของครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิงเพิ่มขึ้นอย่างมาก (Female headed households (FHHs)) และ 2. คือความก้าวหน้าของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมส่วนที่ไม่เป็นทางการที่อยู่ในเมืองซึ่งกลับลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในคริสต์ทศวรรษที่ 1980's และการปรับโครงสร้างในเขตทะเลทรายซาฮาราตอนใต้ของแอฟริกาและลาติน

อเมริกา กล่าวได้ว่าลีนีถูกใช้ในความหมายเฉพาะสามอย่างคือ 1. ผู้หญิงที่มีภาระในเรื่องความยากจนมากกว่าผู้ชาย 2. ผู้หญิงที่เผชิญกับความยากจนสาหัสสากรรจ์กว่าผู้ชาย และ 3. แนวโน้มที่ผู้หญิงที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนคนเดียวจะยากจนมากกว่าในกลุ่มผู้หญิงด้วยกัน (BRIDGE, 2001: 1)

กระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิงมีแนวคิดที่ข้อมูลจากการสำรวจโดยสถิติมีแนวโน้มที่จะมองไม่เห็นที่ผู้หญิงเป็นกลุ่มที่ยากจน และครอบครัวที่จนกว่านั้นเป็นไปได้มากที่เป็นครอบครัวซึ่งมีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หญิง (World Bank, 1989: iv อ้างใน Pearson and Jackson) ตัวอย่างเช่น บทความวิจารณ์ของ IFAD เรื่อง *The State of World Rural Poverty* ในการประเมินจำนวนผู้หญิงชนบทที่อยู่ใต้เส้นความยากจน 114 ประเทศ มีการคำนวณพื้นฐานจำนวนครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิงซึ่งจำนวนผู้หญิงในครัวเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเพิ่มขึ้น (Jazairy *et al.*, 1994: 274 อ้างใน Pearson and Jackson) นั่นคือสามารถสันนิษฐานได้ว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิงทั้งหมดนั้นยากจน แต่ในกรณีที่ไม่เป็นเช่นนั้น มีเงื่อนไขส่วนใหญ่ที่ขึ้นอยู่กับสาเหตุการเป็นหัวหน้าครัวเรือนของผู้หญิงซึ่งอันที่จริงหัวหน้าครัวเรือนและการได้รับเงินจากผู้ชายที่อพยพไปอยู่ที่อื่นบ่อยครั้งอาจจะยากจนน้อยกว่าครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้ชาย (Kennedy and Peters, 1992 อ้างใน Pearson and Jackson) ในขณะที่ผู้หญิงมายซึ่งหย่าร้างและผู้หญิงที่แยกกันอยู่กับผู้ชายมักจะเป็นคนที่ยากจนที่สุดในกลุ่มคนชนบทด้วยสาเหตุการเข้าถึงเอกสารการโอนทรัพย์สินและสิทธิในทรัพย์สินต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดด้วยโครงสร้างของสังคมและความเชื่อที่ว่าผู้ชายควรจะเป็นเจ้าของและผู้ถือครองทรัพย์สิน

ความยากจนของผู้หญิงถูกก่อรูปด้วยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศภาวะ ชนชั้น ชาติพันธุ์ และศาสนาและด้วยความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมในเศรษฐกิจระหว่างประเทศ... ประสบการณ์ของผู้หญิงเรื่องความยากจนยังนำมาสู่ผลสืบเนื่องที่จะส่งต่อไปยังความยากจนของเด็กในรุ่นต่อไปอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กผู้หญิงตลอดจนภาวะเด็กที่ขาดสารอาหารซึ่งเป็นการเข้ามาแทนที่การทำงานของผู้หญิงเพื่อการดำรงอยู่ของครัวเรือน การลงทุนในระดับต่ำในเรื่องการศึกษาและสุขภาพของเด็กผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าที่จำเป็นต่อความอยู่รอดของครัวเรือน (Heyzer and Sen, 1994: 22-23) ดังจะเห็นได้ว่าผู้หญิงจากกลุ่มชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อย ผู้หญิงพื้นเมือง ผู้หญิงอพยพ ผู้หญิงโสด ผู้หญิงที่ขาดความสามารถ เด็กผู้หญิงและผู้หญิงสูงวัยถูกพบในประเด็นความยากจนมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในลักษณะที่พวกเขาถูกกีดกันจากสถาบันทางสังคมมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ที่เป็นอันนี้มาจากสถาบันทางชุมชน ครัวเรือน ตลาด รัฐและคนกลุ่มหนึ่งทำงานร่วมกันอย่างมีแบบแผนทั่วโลก

เหตุที่ว่าทำไมท่ามกลางคนจนผู้หญิงจึงจนกว่า ทำไมผู้หญิงจึงมีประสบการณ์ความยากจนที่แตกต่างจากผู้ชาย และทำไมแนวโน้มต่างๆ หรือการพัฒนาผลกระทบที่แตกต่างในเรื่องผู้หญิงเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชาย นั่นก็คือผู้หญิงมักจะขาดสิทธิ (หรือมีไม่เพียงพอ) ในเรื่องที่ดินและแรงงาน ผู้หญิงมักถูกจับให้มีสถานภาพเป็นสมาชิกชนชั้นที่สองในครัวเรือนของพวกเธอ ชุมชนและทั่วโลก ประชาสังคม และผู้หญิงมักถูกจับให้มีสถานภาพเป็นพลเมืองชั้นสองในประเทศของพวกเธอ ในแง่ความล้มเหลวทางความสามารถที่จำเพาะทางเพศภาวะ ส่วนในแง่ความล้มเหลวทางการผลิตที่จำเพาะทางเพศภาวะ พวกเธอสามารถผลิตสินค้าที่มาจากการใช้ที่ดินของพวกเธอในปริมาณที่น้อยกว่า รวมถึงเรื่องทรัพย์สินทางการผลิตอื่นๆ และกำลังแรงงานในฐานะที่พวกเธอมี การเข้าถึงสินเชื่อ ปัจจัยต่างๆ การบริการและการฝึกอบรมที่ขยายเวลาออกไปก็มียุทธศาสตร์ที่น้อยกว่าเช่นกัน ด้านความล้มเหลวทางการแลกเปลี่ยนที่จำเพาะทางเพศภาวะ พวกเธอสามารถที่จะแลกเปลี่ยนกำลังแรงงานของพวกเธอ การผลิตสมาชิกในสถาบันที่ต่างกันและความเป็นพลเมืองเพื่อทรัพยากรในปริมาณน้อยกว่าผู้ชาย ความล้มเหลวเหล่านี้สะท้อนให้เห็นผลลัพธ์เชิงสถาบันที่แตกต่างทางเพศภาวะอันถูกก่อรูปด้วยความหลากหลายของปัจจัยทางสถาบันเชิงระบบมากกว่าในเรื่อง 1) โครงสร้างเครือญาติและรูปแบบการสืบทอดมรดก 2) การแจกจ่ายอำนาจและการเข้าถึงการตัดสินใจกระทำ 3) อคติทางเพศภาวะในเครื่องมือและหรือกฎหมายและ 4) ความแตกต่างทางเพศภาวะในพื้นที่ที่จะจัดตั้งและอ้างสิทธิ (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.sdnf.undp.org/ww/women-poverty/msg00148.html> 10/5/2549

ครัวเรือนเป็นจุดสำคัญในเรื่องการเลือกปฏิบัติทางเพศภาวะและการเป็นรอง และด้วยเหตุนี้คือเป้าสำคัญสำหรับการตรวจสอบเพศภาวะและประเด็นความยากจน อย่างไรก็ตาม การประเมินความยากจนระดับชาติที่ไม่แยกเพศภาวะบนฐานการสำรวจครัวเรือน เป็นการที่กักเอาว่าทรัพยากรครัวเรือนนั้นถูกแบ่งสรรอย่างเท่าเทียม ข้อมูลที่แยกเพศภาวะอย่างเป็นระบบเล็กน้อยเรื่องรายได้และมาตรการสวัสดิการอื่นๆ นั้นพอหาได้และดังนั้นการประเมินโดยการสังเกตเรื่องแนวโน้มความยากจนและการด้วยเพศภาวะนั้นจึงไม่มีทางจะเป็นไปได้

การพิจารณาเรื่องความยากจนบ่อยครั้งจะละเลยความแตกต่างระหว่างผู้ชายและผู้หญิงในเรื่องการเข้าถึงรายได้ ทรัพยากรและการบริการของพวกเขาและเธอ ความแตกต่างแต่ละอย่างอาจจะปรากฏภายในครัวเรือนระหว่างผู้ชายและผู้หญิงหรือระหว่างปัจเจกบุคคล (เช่น ผู้ชายโสดและผู้หญิงโสด) หรือระหว่างครัวเรือนกับครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิงที่มีข้อเสียเปรียบต่อครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้ชาย นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างบนฐานเพศภาวะในเรื่องความอ่อนแอที่จะเจ็บป่วยและได้รับความรุนแรงอีกด้วย (Wratten, 1995 อ้างใน BRIDGE)

โครงการบรรเทาความยากจนบางโครงการอาจจะเข้าไม่ถึงผู้หญิงโดยตรง เนื่องด้วยโครงการเหล่านั้นขาดความรู้ในเรื่องโครงสร้างในการเข้าถึงและจัดสรรทรัพยากรการผลิตและการควบคุมผลิตผล เช่นเดียวกับ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงยากจน) การขาดโอกาส ค่าใช้จ่ายเรื่องการสร้างเศรษฐกิจขึ้นใหม่ภายใต้การปรับโครงสร้างบ่อยครั้งเป็นภาวะที่ผู้หญิงต้องแบกรับอย่างไม่ได้ส่วนตลอดจนแรงงานที่ถูกเพิ่มหรืออาหารที่ถูกลดการนำเข้า กับผลสืบเนื่องการพัฒนามนุษย์อย่างเข้มข้นสำหรับผู้หญิงด้วยตัวพวกเธอเองและศักยภาพสำหรับเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กผู้หญิงซึ่งอาจจะถูกดึงออกจากครัวเรือนหรือเป็นแรงงานที่ได้รับค่าตอบแทน ยิ่งไปกว่านั้นการมีโครงการเครือข่ายความปลอดภัยยังมีแนวโน้มมาที่กลุ่มเป้าหมายผู้ชายอย่างชัดเจนและมีความหมาย การคุ้มครองทางสังคมที่กว้างกว่าและการจัดเตรียมสวัสดิการไม่ได้ถือว่าความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางสังคม (รวมความสัมพันธ์ทางเพศภาวะด้วย) นั้นกำลังเกิดขึ้นในฐานะผลของการสร้างเศรษฐกิจใหม่เช่นเดียวกับความขัดแย้งทางการเมืองและสังคม (Masika *et. al.*, 2000 อ้างใน BRIDGE)

งานเขียนต่างๆ ที่มีอยู่ตอนนี้แสดงให้เห็นว่าผู้ชายและผู้หญิงมีประสบการณ์ความยากจนแตกต่างกัน เช่นว่าสถานะความยากจนของผู้หญิงไม่สามารถไกลออกไปจากครัวเรือนได้ สิ่งที่ไม่ค่อยชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างความยากจนระดับครัวเรือนและการเป็นอยู่ที่ดีของผู้หญิง นั่นคือการเลือกปฏิบัติทางเพศภาวะทำให้ความยากจนรุนแรงมากขึ้นหรือลดลงหรือไม่ มีหลักฐานจากเอเชียได้แสดงให้เห็นว่าการเลือกปฏิบัติไม่ได้หายไปและอาจจะรุนแรงขึ้นแม้ว่ารายได้ครัวเรือนจะเพิ่มขึ้น แต่นี่อาจจะเป็นภูมิภาคที่เฉพาะ ในดินแดนทะเลทรายซาฮาราตอนใต้ของแอฟริกา แสดงหลักฐานที่ไม่ชัดเจนเรื่องอคติทางเพศภาวะในการบริโภค แต่ผู้หญิงมีเวลาว่างน้อยกว่ามากเมื่อเทียบกับผู้ชายและนี่อาจจะขาดแคลนมากขึ้นในลักษณะการเพิ่มขึ้นของความยากจน โดยทั่วไปการเพิ่มขึ้นของความยากจนระดับครัวเรือน อาจจะมีแนวโน้มที่ผู้ชายจะได้รับการส่วนแบ่งที่เพิ่มขึ้นของรายได้ของพวกเขาเพื่อที่จะคงระดับการบริโภคตรงการใช้จ่ายให้กับครัวเรือน ข้ออ้างที่ถูกจำกัดของผู้หญิงเรื่องรายได้ของผู้ชายอาจจะลดลง ในกรณีที่รุนแรงกว่าอาจจะมีภาระการทั้งหมดในการให้ชื่อที่เป็นมาตรฐานตลอดจนการแต่งงานหรือการสนับสนุนอื่นๆ ที่เกี่ยวกับครอบครัวซึ่งส่งผลในครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิง (Baden and Milward, 2000 อ้างใน Pearson and Jackson)

แม้ว่าจะขาดความชัดเจนซึ่งองค์การพัฒนาหลายฝ่ายและสองฝ่ายได้มุ่งไปที่นโยบายเพศภาวะของพวกเขาและเธอเรื่องการเชื่อมโยงที่สันนิษฐานได้ของความไม่เท่าเทียมทางเพศภาวะและการเพิ่มขึ้นในภาวะความยากจน ตามที่โครงการเพื่อการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติว่าไว้ว่าความยากจนมีส่วนหน้าเป็นผู้หญิง จาก 1.3 พันล้านคนที่อยู่ในภาวะความยากจนซึ่งร้อยละ 70 เป็นผู้หญิง

(UNDP, 1995: 4 อ้างใน Pearson and Jackson) อย่างไรก็ตาม การไม่มีข้อมูลที่เป็นระบบว่าการใช้จ่ายที่แบ่งแยกหรือการบริโภคโดยเพศภาวะหมายความว่ารายการใช้จ่ายแต่ละรายการที่เด่นชัดมักจะอยู่บนสมมติฐานที่เป็นปัญหา มีความจำเป็นสำหรับการวิจัยที่มากขึ้นเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างง่าย ๆ เช่น ระหว่างครัวเรือนที่มีหัวหน้าเป็นผู้หญิงกับกระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิง

เนื่องด้วยการใช้สถิติที่ไม่เหมาะสมและมีความมีขอบเขตทางเพศภาวะอยู่เป็นนิจจึงยากที่จะยืนยันข้ออ้างที่ว่าตัวเลขผู้หญิงที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างยากจนนั้นกำลังเพิ่มขึ้น แม้ว่ามีหลักฐานที่จะสนับสนุนแนวโน้มอัตราการเพิ่มขึ้นของครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าแต่มันก็ไม่สำคัญว่าจะต้องรักษาความเป็นผู้นำของผู้หญิงในฐานะตัวแทนของการเลือกปฏิบัติทางเพศภาวะในแบบทั่วไป ยิ่งไปกว่านั้นเนื่องจากธรรมชาติที่ไม่เหมือนกันและความยากในการเปรียบเทียบกิจกรรมในส่วนที่ไม่เป็นทางการยังเป็นผลให้จำเป็นที่สถิตินั้นจะต้องถูกนำมาใช้ในฐานะตัวชี้วัดเรื่องกระบวนการทำให้ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้หญิง

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้ผู้ชายหรือผู้หญิงอ่อนแอกว่าและมีวิธีที่แตกต่างที่พวกเขาและเธอสามารถที่จะหลุดพ้นจากความยากจนจะต้องถูกสำรวจเพิ่มเติมเพื่อจะหลีกเลี่ยงคำแนะนำทางนโยบายที่ง่ายเกินไปที่อาจจะทำให้การพูดถึงสาเหตุพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมทางเพศภาวะไม่สามารถทำได้ แม้ว่ามียานจำนวนมากที่จะดำเนินการในเรื่องประสบการณ์ที่เกี่ยวกับเพศภาวะเรื่องความยากจน ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องห่วงใยให้มากขึ้นในเรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แยกเพศภาวะซึ่งเป็นการวิจัยที่เฉพาะบริบทและเป็นการวิจัยที่มาจาก การสังเกตเชิงเปรียบเทียบ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญที่การสำรวจเรื่องนโยบายที่มีความละเอียดอ่อนทางเพศภาวะจะเปลี่ยนแปลงให้เกิดการดำเนินการได้หรือไม่ และอย่างไร (BRIDGE, 2001: 6-7)

ความยากจนและเพศภาวะไม่ได้แยกจากปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างสมบูรณ์ หนึ่งในลักษณะพิเศษที่สำคัญของการวิเคราะห์เพศภาวะคือการยืนยันว่าแบบฉบับบุคลิกภาพทางเพศภาวะนั้นเป็นชีวิตทางสังคมทั้งหมดและดังนั้นการตระหนักเรื่องเพศภาวะจึงไม่ใช่เพียงการเติมผู้หญิงเข้าไป แต่หมายถึงการทบทวนมนทัศน์การพัฒนาและปฏิบัติการในลักษณะที่ปวงตลอดจนการมีแง่มุมทางเพศภาวะ ด้วยเหตุนี้จึงไม่เหมาะสมที่จะบอกว่าคนจนนั้นส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง หากแต่ความยากจนเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับประสบการณ์ทางเพศภาวะที่ส่งผลให้ผู้หญิงยากจนกว่าผู้ชาย (Pearson and Jackson, 1998: 43)

ในกรณีของผู้หญิงต้องเป็นวิธีการที่สร้างความเข้มแข็งในการอ้างสิทธิ์ในทรัพยากร ยุทธศาสตร์เพื่อการบรรเทาความยากจนจะต้องไม่ปฏิบัติต่อผู้หญิงในลักษณะผู้ที่ต้องพึ่งพาคนอื่นและ เครื่องมือในการอุดหนุนของครอบครัวหรือเป้าหมายของรัฐ ในทางกลับกันยุทธศาสตร์ต่างๆ ต้องค้นหา เพื่อที่จะเสริมอำนาจผู้หญิงในสิทธิของตนเองของพวกเธอ วาระใหม่ของความยากจนจำต้องเริ่มจากการ ตระหนักในความสำเร็จของผู้หญิง ไม่ใช่เพียงสภาพความจำเป็นเท่านั้น และควรอย่างยิ่งที่จะมุ่งไปที่ การยกระดับความสามารถของผู้หญิงในลักษณะที่ไม่ใช่การพึ่งพาผู้อื่นอย่างไร้สภาพของพวกเธอ (Heyzer and Sen, 1994: 23)

1.6. ทบทวนวรรณกรรม

ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีการดำรงชีพโดยการตั้งถิ่นฐาน ทำกินอยู่บนพื้นที่สูงมาเป็นเวลาช้านาน อยู่อย่างมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กะเหรี่ยง ลีซู อาข่า เมี่ยน ม้ง ลัวะ ถิ่น ขมุ ลาหู่ มลาบริ ไทยใหญ่ และคนเมือง โดยปัจจุบันมี ประชากรจำนวนประมาณ 1,200,000 ครอบครัวหรือประมาณ 10,000,000 คน (คณะทำงานบูรณาการ แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของ องค์กรชุมชน, 2546: 7)

รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่องและได้เริ่มดำเนินการ จริงจังตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2503 โดยกองนิคมสร้างตนเอง กรมประชาสงเคราะห์ได้เริ่มดำเนินการ ทดลองการสงเคราะห์ชาวเขาในรูปนิคมสร้างตนเองสองแห่งคือ ดอยมูลเซอ จังหวัดตาก และ ดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2503 และอีกสองแห่งคือ ม่อนแสนใจ ม่อนแสนเจริญ จังหวัด เชียงราย และบริเวณภูมโล จังหวัดเพชรบูรณ์ เขตติดต่อจังหวัดพิจิตร โลกและเลยในปี พ.ศ. 2505 ในปี พ.ศ. 2506 กรมประชาสงเคราะห์ได้แยกการบริหารงานสงเคราะห์ชาวเขาออกจากรูปนิคมสร้างตนเองมา ตั้งเป็นกองสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นและเปลี่ยนฐานะจากงาน “นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขา” มาเป็น “ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา” จากนั้น กองสงเคราะห์ชาวเขาจึงได้ตั้งสถาบันวิจัยชาวเขา (เดิมมี สถานะเป็นศูนย์วิจัยชาวเขา) (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2547: 1)

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเห็นว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไม่อาจเข้าไปดูแลชาวเขาได้ทั่วถึง ด้วยเหตุที่ชาวเขาอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ถนนหนทางทุรกันดาร และชาวเขาบางส่วนก็หลงเชื่อฝ่าย ตรงข้าม ก่อความไม่สงบหนักขึ้น รัฐบาลจึงพิจารณาเห็นว่าควรจะได้ปรับความเข้าใจกับชาวเขาอย่าง จริงจัง โดยทั่วถึงซึ่งเครื่องมือสื่อสารที่จะเข้าไปได้ถึงนั้นคือวิทยุกระจายเสียง จึงมอบหมายให้

กองประชาสัมพันธ์เขตลำปางในสมัยนั้นทดลองจัดรายการภาษาชาวเขาขึ้น โดยเริ่มบันทึกเสียงที่สถานีวิทยุประชาสัมพันธ์เชียงใหม่เมื่อปลายปี พ.ศ. 2507 เป็นครั้งแรก จากนั้นการจัดรายการกระจายเสียงภาษาชาวเขามีพัฒนาการมาเรื่อยๆ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2511 รายการภาษาชาวเขาได้เริ่มส่งกระจายเสียงอย่างเป็นทางการร่วมกับรายการภาษาไทยกลางและภาษาคำเมืองที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยระบบเอ.เอ็ม.ความถี่ 1480 กิโลเฮิร์ตซ์ (สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่, 2521: 1-7)

รัฐบาลอ้างว่าเนื่องจากปัญหาชาวเขา ได้ทวีความรุนแรงและสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นรัฐบาลจึงได้มีการปรับปรุงนโยบายและวิธีดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ได้แก่ นโยบายการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งเน้นวิธีการดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา นโยบายแก้ไขปัญหาวชาวเขาและการปลูกฝิ่นตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ตลอดจนเน้นการจัดทำแผนแม่บทเป็นแผนรวมสำหรับการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาระหว่างส่วนราชการต่างๆ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมารัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงภายใต้แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงต่อเนื่องจนปัจจุบันเป็นแผนแม่บทฯ ระยะที่สาม พ.ศ. 2545-2549 และภายหลังการปฏิรูประบบราชการแล้วศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาได้เข้ามาสังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ลีลิก ฤทธิเนติกุล, 2547: 1-2)

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาบนพื้นที่สูงตามแนวทางดังกล่าวของรัฐบาลเป็นการพัฒนาที่ไม่ได้มุ่งแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริงแต่กลับมองว่าชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้สร้างปัญหา นโยบายเกี่ยวกับชุมชนบนพื้นที่สูงของรัฐที่ผ่านมาจึงเป็นนโยบายที่มีลักษณะสองประการคือ นโยบายปราบปรามและควบคุม กับนโยบายการสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้วิวัฒน์ ตামী ได้สรุปแนวความคิดพัฒนาบนพื้นที่สูงของรัฐบาลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 จนกระทั่งปัจจุบันไว้ว่ารัฐบาลมีจุดเริ่มต้นฐานคิดในการพัฒนาบนพื้นที่สูงสามประเด็น ได้แก่ ประเด็นทรัพยากรที่รัฐระบุว่าชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอยและใช้สารเคมี ประเด็นสารเสพติดซึ่งรัฐระบุว่าชาวเขาปลูกฝิ่น ค้าเฮโรอีนและยาบ้า และประเด็นความมั่นคงของชาติที่รัฐระบุว่าชาวเขานั้นเป็นคอมมิวนิสต์ ชนกลุ่มน้อยที่ไม่จงรักภักดีต่อชาติ มีความแตกต่างทางด้านภาษาและเชื้อชาติ มีประชากรเพิ่มขึ้น มีความยากจนและอยู่ห่างไกล (คณะทำงานบูรณาการแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน, 2546: 3-4) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของประเสริฐ ตระการศุภกร ที่ว่านโยบายการพัฒนาชาวเขาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่ใช่นโยบายเพื่อชาวเขาโดย

เป้าหมาย แต่เป็นเพียงเครื่องมือหรือทางผ่านที่เข้ามาแก้ไขหรือมีเป้าหมายอื่น เช่น ความมั่นคง การอนุรักษ์ป่า เป็นต้น (รายงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภาคเหนือ กับ โครงการการจัดการทรัพยากรและการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532: 10)

นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาและการสงเคราะห์ชาวเขาจากรัฐบาลตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบการตั้งนิคมเพื่อรวบรวมชาวเขาที่กระจัดกระจายให้มาอยู่รวมกันอย่างเป็นระเบียบในรูปแบบนิคมสร้างตนเอง การตั้งศูนย์วิจัยชาวเขา การสร้างความจงรักภักดีต่อชาติให้กับชาวเขาโดยผ่านการกระจายเสียงทางวิทยุภาคภาษาชนเผ่า และการตั้งโรงเรียน โดยใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับเดียวกันกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม สิ่งต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐไม่ได้มองเห็นถึงศักยภาพและความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการที่จะดำรงอยู่ในแง่มุมต่างๆ อย่างสมศักดิ์ศรี เช่น การจัดการทรัพยากร จารีตประเพณี ความรู้ของผู้หญิงผู้ชาย แนวคิดหรือปรัชญาชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นแนวทางการสงเคราะห์และมองว่าชาวเขานั้นไร้ศักยภาพและอำนาจในการที่จะพัฒนาตนเอง แต่กลับต้องควบคุมด้วยเหตุผลทางการเมือง การกระทำเช่นนี้มาตลอดระยะเวลาหลายปีส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มที่ได้รับการพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียมในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ได้ได้รับการเคารพในภูมิปัญญาหรือสิทธิใดๆ นำไปสู่การที่คนมีอำนาจหรือคนบางกลุ่มใช้ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แสวงหาอำนาจและประพจน์มิชอบ ด้วยเหตุที่มองว่ากลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นคนอื่นตลอดมา ส่งผลต่อภาพลักษณ์การเป็นชนเผ่าและทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไม่มั่นใจอีกต่อไปที่จะใช้ความรู้และยึดคุณค่าของชนเผ่าตนดำรงอยู่ในสังคม

คณะทำงานบูรณาการแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน (2546: 7-10) ได้สรุปสถานการณ์ที่เป็นปัญหาต่อชุมชนบนพื้นที่สูงไว้ในร่างแผนบูรณาการแผนแม่บทฯ ไว้ดังนี้

1. การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าบนพื้นที่สูง ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับผู้ที่มีอำนาจจากภายนอกชุมชน
2. การเสียดุลย์ของระบบนิเวศและการเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า
3. การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนบนพื้นที่สูง
4. ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดบนพื้นที่สูง
5. ปัญหาสุขภาพและอนามัย และ
6. ปัญหาเรื่องการใช้สถานะทางกฎหมายหรือสิทธิความเป็นพลเมืองไทยของบุคคลบนพื้นที่สูง ทั้งนี้ การอธิบายปัญหาทั้งหมดประการดังกล่าวยังเป็นการอธิบายปัญหาอย่างเหมารวมราวกับว่าทุกคนได้รับผลกระทบเหมือนกันทั้งที่ในความเป็นจริงความแตกต่างอันเกิดจากเพศภาวะ อายุ รายได้ ชนชั้น เพศ ตำแหน่งทาง

สังคม สถานภาพ ฯลฯ นั้นยังเป็นเงื่อนไขที่กำหนดให้แต่ละคนได้รับผลกระทบในแง่บวกที่ต่างกันออกไปอีกด้วย

อย่างไรก็ตามยังได้มีการคืนรนเพื่อแสวงหาทางออก สร้างทางเลือกที่เหมาะสมในระดับพื้นที่หลายประการ ดังเช่น

1. หลายชุมชนได้มีการจัดปรับระบบการผลิตการเกษตรที่ยั่งยืน มีการทำเกษตรในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การทำวนเกษตร การทำสวนผสมผสาน มีการจัดปรับระบบการผลิตแบบไร้หมุนเวียน

2. มีการรวมตัวร่วมกันจัดการป่าชุมชน มีกิจกรรมทั้งการอนุรักษ์ การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีการทำแนวกันไฟ มีกิจกรรมการบวชป่า ปลูกป่าเพิ่มเติมความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์การอนุรักษ์ การจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายระหว่างชุมชน

3. มีการรวมตัวจัดตั้งองค์กร เครือข่ายการเรียนรู้และดำเนินการแก้ไขปัญหาาร่วมกันในสามระดับคือ

3.1. ในระดับชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนทั้งในระดับพื้นที่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์จอมทอง เครือข่ายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำวางตอนบน เครือข่ายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่ส้าน และลุ่มน้ำคำเชียงราย

3.2. เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายกะเหรี่ยง เครือข่ายลาหู่ เครือข่ายลีซุ เครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง เครือข่ายอาข่าแห่งประเทศไทย เครือข่ายลัวะ และเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

3.3. เครือข่ายระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทยและเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

4. ผู้นำ ผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชนหลายชุมชนลุกขึ้นมาจัดการเรียนรู้สำหรับลูกหลานเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน มีการประสานความร่วมมือกับสถานศึกษาในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

ทั้งนี้ ศักยภาพของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีอยู่อย่างหลากหลายดังกล่าว องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไปได้มีส่วนในการสนับสนุนเผยแพร่ความรู้ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงออกสู่เวทีสาธารณะเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจต่อสาธารณชน เช่น การจัดพิมพ์หนังสือ ส่งบทความตีพิมพ์ลงในสื่อสาธารณะ การทำกิจกรรมบวชป่า 50 ล้านต้น การจัดเวทีสาธารณะร่วมกับนักวิชาการและสื่อมวลชน การประสานงานกับสื่อมวลชนทุกแขนงให้มี

การเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง กิจกรรมเหล่านี้มีผลต่อการสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดความเข้าใจของสาธารณะชนในหลายด้าน เช่น การเริ่มยอมรับว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร การเข้าใจความแตกต่างของ “ไร่หมุนเวียน” กับ “ไร่เลื่อนลอย” การเปลี่ยนการเรียก “ชาวเขา” เป็นคำว่า “ชนเผ่า” หรือ “กลุ่มชาติพันธุ์” แทน เป็นต้น และที่สำคัญคนบางกลุ่มที่มองว่าชาวบ้านฝ่ายเดียวที่เป็นผู้ทำลายทรัพยากรก็เริ่มเข้าใจว่ายังมีเหตุปัจจัยอื่นๆ เช่น การที่รัฐให้สัมปทานป่า เป็นต้น (เครือข่ายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำวางตอนบน, 2546: 3)

อาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่าภายใต้แรงกดดันจากผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้สถานการณ์ปัจจุบันของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงกำลังอยู่บนทางเลือกสามแพร่ง (คณะทำงานบูรณาการแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน, 2546: 7) กล่าวคือ

ทางแพร่งที่หนึ่ง การปักหลักต่อสู้อยู่ในชุมชนด้วยการจัดปรับผสมผสานองค์ความรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของชาติพันธุ์เพื่อความอยู่รอดร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ทางแพร่งที่สอง การปักหลักคืนรนต่อสู้อยู่ในชุมชนด้วยการจัดปรับแบบแผนการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ต้องทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นและหรือการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการค้ายาเสพติด

ทางแพร่งที่สาม การอพยพแรงงานเข้ามาแสวงหาทางออกชีวิตในสังคมเมือง

จากการบรรยายสถานการณ์ที่เป็นปัญหาต่อชุมชนบนพื้นที่สูงและสถานการณ์ทางเลือกทางออกของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ข้างต้น เห็นได้ว่ายังไม่มีการแยกแยะปัญหาและความต้องการของหญิงชายซึ่งมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการไม่ได้วิเคราะห์ องค์ประกอบสี่ประการในความสัมพันธ์หญิงชาย (ศศิธร วงษาสนธิ์, 2539: 2) ดังนี้

ประการแรก เพศภาวะเป็นสิ่งที่ไม่เคยถูกใช้อธิบายบุคลิกลักษณะทางเพศเชิงสรีระด้วยการระบุว่าเป็นเพศหญิงและเพศชาย แต่รวมเอาบทบาททางเพศสรีระที่ถูกนิยามในทางสังคม ทัศนคติและคุณค่าที่ชุมชนและสังคมได้ลงความเห็นในลักษณะความเหมาะสมสำหรับเพศสรีระหนึ่งหรืออีกเพศสรีระหนึ่ง ความสัมพันธ์ทางสังคมเรื่องเพศภาวะค้นหาเพื่อจะทำให้เกิดความชัดเจนและอธิบายความไม่สมส่วนทั่วโลกที่ปรากฏในความสัมพันธ์ของผู้หญิงและผู้ชายในความหมายของบทบาททางเพศสรีระในการแบ่งปันอำนาจ การตัดสินใจ การแบ่งงานกันทำ การตอบสนองแรงงานทั้งในระดับครัวเรือนและสังคมใหญ่ วลีนี้มุ่งไปที่ความใส่ใจของเราต่อเรื่องลักษณะนิสัยที่ได้มาใน

กระบวนการขัดเคลาทางสังคมซึ่งตัวตนของเราและการนิยามของกลุ่ม สำนักของเราในเรื่อง บทบาทที่เหมาะสม คุณค่าและพฤติกรรม ยิ่งไปกว่านั้นเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ถูกคาดหวังและยอมรับได้ ใน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา : (<http://www.bigpond.com.kh/users/gad/glossary/gender.htm>)

ประการที่สอง การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดจากความเป็นหญิงและชาย ทำให้เกิดการแบ่งงานหรือบทบาทหน้าที่ที่ต่างกัน เช่น ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูลูกและรับผิดชอบงานบ้าน เป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นต้น การแบ่ง บทบาทหน้าที่ในงานบางแง่ทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันและถูกจำกัดในการมีส่วนร่วมในกระบวนการ กำหนดและการตัดสินใจ ดังนั้น จึงส่งผลกระทบต่อได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาน้อยลงตาม ไปด้วย

ประการที่สาม ผู้หญิงยังไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ การได้รับข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเท่าที่ควร ทั้งนี้พิจารณาจากการได้ใช้ (Access) และการ ควบคุม (Control) ทรัพยากรและผลประโยชน์ เช่น ผู้หญิงใช้ควายในการไถพรวนดิน แต่สามีเป็นคนตัดสินใจว่าเมื่อไรจะขายควาย ราคาเท่าไร ภรรยาไม่สามารถขายสัตว์เลี้ยงได้โดย ปราศจากการยินยอมของสามี หรือการที่ผู้หญิงและผู้ชายใช้ป่าชุมชนในกิจกรรมที่แตกต่างกัน เช่น การ เลี้ยงสัตว์ เก็บฟืนหรือตัดต้นไม้เพื่อสร้างบ้าน แต่กรมป่าไม้มีอำนาจในการตัดสินใจที่จะให้คนใน ท้องถิ่นสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ผู้ชายในท้องถิ่นจะมีบทบาทในการวางแผนออกกฎเกณฑ์การ ใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์หรืออาจจะไม่เป็นประโยชน์กับผู้หญิงเลย หรือการไม่มี ผู้หญิงที่เข้าถึงทรัพยากรทางการเมืองเหมือนเช่นผู้ชายในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ผู้หญิงไม่ได้มี สัดส่วนที่เป็นตัวแทนตามโครงสร้างหรือคณะกรรมการ ผู้ชายยังคงมีอัตราที่มากกว่า เป็นต้น

ประการสุดท้าย การปรับโครงสร้างอำนาจในการตัดสินใจและโอกาสในการพัฒนา ศักยภาพของทั้งหญิงและชายให้มีความสมดุลเท่าเทียมกันมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลง ค่านิยมทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนบทบาทความเป็นหญิงชายในทางที่ดี ขึ้นและเหมาะสมกว่าที่เป็นมา

การแยกแยะปัญหาและความต้องการของหญิงชายในลักษณะนี้จะช่วยให้เกิดการวางแผน และออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการและการมีส่วนร่วมของหญิงชายได้อย่างมี ประสิทธิภาพมากขึ้น

1.7. ขอบเขตและวิธีการศึกษา

7.1. หน่วยในการวิเคราะห์

วิเคราะห์ผู้หญิงปกากะญอในระดับปัจเจกอย่างสัมพันธ์กับคนและกลุ่มสังคมอื่นๆ เพื่อดูเงื่อนไขในการรับบทบาท ปรับเปลี่ยน คงไว้ หรือถ่ายทอดบทบาทต่างๆ ได้แก่ บทบาทในครอบครัว ชุมชน และบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

7.2. กรณีศึกษา

เพื่อให้เกิดงานเขียนที่เกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้หญิงปกากะญอภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ จึงได้เลือกศึกษาผู้หญิงปกากะญอคนหนึ่งที่ผ่านมาผ่านลำดับขั้นตอนสถานภาพและบทบาทภายในครอบครัวหลายลำดับขั้น ตั้งแต่การเป็นลูกสาว ภรรยา มารดา แม่ยาย ยาย และการเป็นม่าย กับยังมีบทบาทเป็นผู้รู้และผู้นำในชุมชนในลักษณะที่ไม่เป็นทางการของหย่อมบ้านแม่คองซ่าย บ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในสถานการณ์ต่างๆ เช่น ผู้นำในการอธิบายการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการเรียนรู้ป่าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้รู้เรื่องเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น รวมถึงเหตุที่เลือกผู้หญิงปกากะญอคนดังกล่าวเป็นกรณีศึกษาเนื่องจากเห็นว่า เธอเป็นคนที่เข้มแข็ง มีความเป็นตัวของตัวเอง ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย สนใจใคร่รู้ในข่าวสารและสถานการณ์สังคม และเป็นคนที่รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น เป็นผู้นำครอบครัวที่มีความสามารถและรับผิดชอบ ครอบครัวของเธอมุ่งมั่นในการจัดสรรบทบาทหน้าที่ซึ่งอาจไม่เป็นไปตามบทบาททางเพศภาวะที่ถูกกำหนดมาแต่ดั้งเดิม มีความรู้ความสามารถทั้งการพูดและเขียนภาษาปกากะญอกับความสามารถในการสื่อสารภาษาไทย กับอีกประการคือเธอเป็นบุคคลที่ให้ความกรุณาทางด้านความรู้ ให้ที่พักและช่วยเหลือผู้ศึกษาทุกครั้งไป เยี่ยมเยียนนับตั้งแต่ได้รู้จักเธอเมื่อครั้งที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปลงพื้นที่เรียนรู้บทบาทผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรกับเพื่อนนักศึกษาศาสตรศึกษา รุ่น 1 และ 2 ในปี พ.ศ. 2545

7.3. วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อมในครั้งนี้จะเน้นที่วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) ที่เกี่ยวกับประวัติบุคคล (biographical) และวิธีการศึกษาอื่นๆ ดังนี้

1. การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) ที่เกี่ยวกับประวัติบุคคล (biographical) ของผู้หญิงปกากะญอหนึ่งคนจากห่อมบ้านแม่กองซ้าย บ้านใหม่ หมู่ที่ 1 ตำบล เมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

Shulamit Reinharz กล่าวว่าไว้ว่าวิธีการศึกษาแบบนี้มีความสำคัญต่อสตรีนิยมดังนี้ (Shulamit Reinharz, 1992: 126-144)

ประการที่หนึ่ง Sherna Gluck นักสังคมวิทยาอธิบายว่าประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจากการบอกเล่าของผู้หญิงนั้นคือการต่อสู้ของนักสตรีนิยมเพราะว่ามันได้สร้างเนื้อหาใหม่เกี่ยวกับผู้หญิง รับรองประสบการณ์ของผู้หญิง เพิ่มคุณค่าการสื่อสารระหว่างผู้หญิง ค้นพบต้นตอของผู้หญิง และค่อยๆ คลี่คลายความหมายที่ไม่ได้รับการยอมรับมาก่อนนี้ซึ่งมีมาอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง ในด้านต้นตอทางประวัติศาสตร์นั้นผลงานที่เกี่ยวกับประวัติบุคคลได้เป็นส่วนสำคัญตลอดมาของขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเพราะว่ามันดึงผู้หญิงออกมาจากความไม่แจ่มชัด ซ่อมแซมบันทึกทางประวัติศาสตร์ และให้โอกาสสำหรับนักเขียนและนักอ่านผู้หญิงได้แสดงตนกับเรื่องนี้

ประการที่สาม ในด้านรูปแบบของผลิตผลการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าได้ถูกใช้ระบุถึงรูปแบบการศึกษาที่มาจากประสบการณ์ และทำให้คนได้ “ได้ยิน” ผู้หญิงแต่ละคน และ “เห็น” รูปแบบที่ได้มาจากการศึกษาผู้หญิงมากมาย ทั้งยังเป็นตัวอย่างของวิธีการของนักหนังสือพิมพ์ นักประวัติศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ซึ่งไม่ได้เก็บรวบรวมประวัติศาสตร์ สามารถใช้ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าที่ได้เก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดและจดหมายเหตุอื่นๆ เพื่อการวิเคราะห์ในชั้นทฤษฎี

ประการที่สี่ การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าต่างจากประวัติบุคคลในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องการถ่ายทอด การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าบางอันต้องถูกถ่ายทอดทางการพูดเพราะว่าแต่ละบุคคลไม่สามารถเขียนได้ การให้การจากการบอกเล่ามีค่าเกินจะประเมินค่าได้สำหรับนักประวัติศาสตร์ผู้ซึ่งค้นหาข้อมูลที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้จากข้อมูลที่บันทึกไว้โดยการเขียนไปทางด้านขอบเขตที่ชีวิตของผู้ชายมีความเป็นไปได้มากกว่าที่ผลิตเอกสารที่เกี่ยวข้อง กระบวนการทางการเขียน ผู้ชายยังมีความเป็นไปได้มากกว่าที่จะเป็นตัวประธานของการวิเคราะห์โดยนักประวัติศาสตร์ผู้ซึ่งใช้ข้อมูลจดหมายเหตุ ด้วยเหตุนี้การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าในทางตรงกันข้ามเป็นประโยชน์สำหรับการได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่มีความเป็นไปได้น้อยที่จะได้ข้องเกี่ยวกับการสร้างงานบันทึกที่ใช้การเขียน และสำหรับการสร้างสรรค์รายงานทางประวัติศาสตร์ของ

ปรากฏการณ์ที่มีความเป็นไปได้น้อยที่จะได้ผลิตในรูปแบบเอกสารทางจดหมายเหตุ อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักสตรีนิยมได้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับนักประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าและ “ประธาน” แต่ Marcia Wright ยังยืนยันว่าผู้หญิงยังคงสมควรจะได้มากกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าซึ่งเป็นรูปแบบของอัตชีวประวัติและประวัติบุคคลที่มีศักดิ์ต่ำซึ่ง Marcia ได้แย้งว่า เราไม่น่าจะรู้สึกพึงพอใจกับการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ผู้หญิงสมควรได้รับประวัติบุคคลที่เชี่ยวชาญและเธอควรได้รับการส่งเสริมให้เขียนอัตชีวประวัติของตัวเอง

ประการที่ห้า ในด้านสถานภาพที่แม้จะมีความเป็นชายขอบของการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าในงานวิจัยกระแสหลัก แต่ในทางตรงกันข้าม Michal McCall และ Judith Wittner อ้างว่า “การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ชีวิตคือความเพิกเฉยกับการฟื้นฟู/คืน” ระหว่างนักสตรีนิยม เพราะนักสตรีนิยมสามารถใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล “เพื่อที่จะศึกษาชีวิตทางสังคมจากจุดที่ได้เปรียบของผู้หญิง” นักสตรีนิยมสนใจในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ที่อาจสะท้อนความพยายามที่จะทำงานนอกกระแสหลัก การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้หญิงจะมีศักยภาพมากขึ้นเพียงถ้ามันจะเอื้อมออกไปศึกษาถึงความหลากหลายที่มีความเป็นไปได้ว่าสำคัญยิ่งในระหว่างผู้หญิงด้วยกันด้วย

ประการที่หก ในด้านผู้ที่ถูกศึกษา การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าเป็นการศึกษาอย่างแบบฉบับ แม้ว่าไม่เป็นแบบโดยเฉพาะ แต่ได้ทำกับบุคคลสองแบบที่ซ้อนทับกันอย่างเป็นประจำ ได้แก่ คนที่มีอายุมากกว่าและคนที่ค่อนข้างจะมีอำนาจน้อยกว่า ในสังคมหลายสังคมคนที่มีอายุมากกว่าแต่ละคนถูกมองเห็นในฐานะผู้เป็นที่เก็บความรู้ทางประวัติศาสตร์ พวกเขาและเธออาจจะมีเวลาและแนวโน้มที่จะแบ่งปันสิ่งที่เขาและเธอรู้ แต่อาจจะขาดสิทธิที่จะเข้าถึงการเผยแพร่ต่อสาธารณชนและอาจจะไม่เลือกแสดงตัวตนของเขาและเธอในรูปแบบงานเขียน นักเขียนสตรีนิยมหลายคนและนักวิจัยสตรีนิยมได้นำวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่ามาใช้ได้อย่างถูกต้องเพื่อจุดประสงค์เรื่องการทำให้อ่านสามารถประกาศเผยแพร่ต่อสาธารณชนเกี่ยวกับความเห็นของเขาและเธอ ซึ่งถ้าไม่อย่างนั้นก็จะไม่ได้ทำเช่นนี้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจากการบอกเล่าแบบสตรีนิยมหลายคนโดยทั่วไปศึกษาอำนาจที่มีลักษณะค่อนข้างน้อยกว่า แต่ Fran Buss ซึ่งประเด็นที่ว่า

“เรื่องราวทั้งปวงที่เป็นของผู้หญิงนั้นได้ปรากฏในหนังสือนี้อย่างผู้ย่อและพวกเธอก็ไม่ได้เป็นคนจนที่สิ้นหวังอยู่บ่อยๆ เพราะแม้ว่าผู้หญิงแต่ละคนในกลุ่มเหล่านี้ผู้ซึ่งมีเหตุผลบางประการที่ได้ทำให้ผ่านอุปสรรคของชนชั้น เชื้อชาติสีผิว และการเลือกปฏิบัติทางเพศทั้งหมด แต่ก็ยังมีคนเหล่านั้นซึ่งไม่สามารถย่อหรือได้ เรื่องราวของผู้หญิงเหล่านี้มีแนวโน้มที่ไม่ถูกล่าเพราะว่าพวกเธอไม่เป็นที่มองเห็นเอามากๆ เพราะพวกเธออ่อนแออย่างมากที่การประกาศสาธารณะจะมีอันตรายต่อเธอได้หรือเพราะว่าพวกเธอได้ตายหรือได้ถูกกดขี่ให้อภิปรายเรื่องราวชีวิตของพวกเธอ”

ประการที่เจ็ด ในด้านวิชาการ การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าคือความพยายามศึกษาข้ามหรือระหว่างสาขาวิชา นักประวัติศาสตร์ชื่อ Susan Armitage เขียนว่าประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจากการบอกเล่าไม่ใช่วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว แต่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ จิตวิทยา และสังคมวิทยา ในเวลาเดียวกันประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจากการบอกเล่าได้วิพากษ์สาขาวิชาเหล่านี้ด้วย

2. การศึกษาเอกสาร ทั้งจากหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุมสัมมนา เอกสารประกอบการนำเสนอและแก้ไขปัญหา มติคณะรัฐมนตรี หนังสือพิมพ์ วารสาร เพลงคาราโอเกะภาษาปกากะญอ ฐานข้อมูลออนไลน์ รวมถึงเอกสารที่ออกโดยองค์กร หน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชน

3. การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) เพื่อสัมภาษณ์ผู้ที่ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ทั้งนักพัฒนาเอกชนและชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่เคยทำงานในพื้นที่ที่ศึกษา ตามประเด็นคำถามหลักกว้างๆ โดยการบันทึกเทปการสัมภาษณ์และจดบันทึก

4. การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม โดยจัดวงสนทนาแบบกลุ่ม (Focus Group) ซึ่งมีผู้ร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนตั้งแต่ 5-8 คน ในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงในครอบครัว ชุมชน และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเพื่อให้ได้ข้อมูลกว้างขวางมากขึ้น เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากความคิดเห็นของผู้หญิงหลายๆ คน

5. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เพื่อศึกษาพฤติกรรม ความคิดเห็นและปฏิสัมพันธ์ โดยการเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของผู้หญิงปกากะญอคนดังกล่าวในห้อย่อมบ้านแม่กองซ้าย บ้านห้วยบ้าน ตำบลเมืองคอง และในตัวอำเภอเชียง

ดาว จังหวัดเชียงใหม่ และเข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหว เช่น การร่วมชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ การประชุมเครือข่ายที่มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ คคน.กลาง ลุ่มน้ำและหมู่บ้าน เพื่อศึกษาบทบาท การแบ่งงานกันทำ กระบวนการตัดสินใจเรื่องต่างๆ บริบทของสถานการณ์ต่อเหตุการณ์การเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง ความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิง รวมทั้งปัญหาอุปสรรคของผู้หญิงที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว

1.8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เห็นภาพชีวิตและบทบาทผู้หญิงปกากะญอที่ชัดเจนและเชื่อมโยงกับขบวนการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ บริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างสังคม
2. เข้าใจกระบวนการตีความหมายหรือวิถีคิดของผู้หญิงปกากะญอว่าด้วยเรื่องการมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว
3. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้หญิงปกากะญอ เนื่องจากมีความเป็นไปได้น้อยที่ผู้หญิงปกากะญอรุ่นผู้ใหญ่จะสร้างงานบันทึกเรื่องราวของตนเองในรูปแบบการเขียนทั้งภาษาปกากะญอ ภาษาไทยและภาษาอื่นๆ กับเป็นโอกาสที่จะได้มีการส่งเสริมการเขียนบันทึกเรื่องราวของตนเองในรุ่นเยาวชนปกากะญอได้ เพื่อที่จะนำงานเขียนเหล่านั้นไปเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวและเปิดประเด็นให้ผู้หญิงกลุ่มอื่นๆ ได้รู้จักผู้หญิงปกากะญอผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตจากการบอกเล่าที่พยายามคงไว้ซึ่งถ้อยคำของผู้หญิงปกากะญอเองมากที่สุด

1.9. การนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 บริบทปัญหา “การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม”: รัฐ ตลาด เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

บทที่ 3 แม่กุงชี ผู้หญิงบ้านแม่คองซ่าย วิถีชีวิตและผู้คน ประกอบไปด้วยประวัติหมู่บ้าน โดยมีชีวิตของแม่กุงชีเป็นคนดำเนินเรื่อง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ บทบาททางเพศภาวะ และการเข้าถึงควบคุมเหนือทรัพยากร ความสัมพันธ์ของรัฐ ตลาดและการพัฒนาจากองค์กรเอกชน ศาสนา และผู้หญิงในฐานะกลุ่มทางสังคม

บทที่ 4 การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะ งานการผลิต งานผลิตซ้ำและงานสังคมชุมชน

บทที่ 5 การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved